

Vlerk

Vogelwerkgroep
Arnhem e.o.

Jaargang 34/1 2017

Vlerk

34/1 2017

Vlerk is een uitgave van de Vogelwerkgroep Arnhem en omstreken en verschijnt viermaal per jaar. De vereniging is opgericht 10 maart 1982 met als doel de bestudering en bescherming van in het wild levende vogels. Het werkgebied ligt rondom Arnhem en beslaat het gebied tussen Zutphen, Spijk, Elst en Hoenderloo.

Redactie Renske Postma, Bas van Balen, Herman Boesveld, Jan Schoppers
Redactieadres Renske Postma, vlerkredactie@gmail.com

Vormgeving Fokko Erhart, fokko@wildernisfoto.nl

Voorzitter Dick van Dorp, 026-8446704, voorzitter@vogelwerkgroeparnhem.nl

Secretaris **vacant**, secretaris@vogelwerkgroeparnhem.nl

Penningmeester Alco van der Marel, penningmeester@vogelwerkgroeparnhem.nl

Bestuurslid Erik Lam, 0313-438768, eg.lam@hetnet.nl

Bestuurslid Jeroen Gosse, 026-3518194, j.gosse@dekrachtvanbeeld.nl

Bestuurslid Jorick van de Westeringh, 06-36302458, xarneyxm@gmail.com

Ledenadministratie Henk Tamerius, 026 84 85 409, ledenadministratie@vogelwerkgroeparnhem.nl

Contributie Leden €17,50 per jaar (€15,00 indien per machtiging betaald)

Donateurs €17,50 per jaar

Bankrekening NL35 INGB 0003 9834 71 t.n.v. Vogelwerkgroep Arnhem e.o. te Arnhem.

Leden en donateurs ontvangen Vlerk gratis.

Losse nummers Te bestellen door €4,00 over te maken o.v.v. "jaargang/nummer".

Website www.vogelwerkgroeparnhem.nl

Webmaster Jorick van de Westeringh, 06-36302458, webmaster@vogelwerkgroeparnhem.nl

Druk Repro, Pro Persona, Wolfheze. Oplage: 260

Foto omslag Kortsnavelboomkruiper bij Vaals, 22 maart 2009 Foto: Rick van der Weijde

Kopijsluitingsdatum Vlerk 2017/2:

20 april 2017

Vlerk

Van de redactie

Wat een ongelooflijk toeval ... onze werkgroep bestaat 35 jaar ... er is weer een zilveren Boomkruiper uitgereikt ... en uiterekend in deze Vlerk vind je een mooi en lang verhaal over een nauwe verwant van onze troetelsoort: de Kortsnavelboomkruiper.

Winteravonden lijken onze schrijvende leden te inspireren en je vindt dan ook veel moois in deze Vlerk. Over Pimpelmezen die er bijzondere normen en waarden op na houden. Over vogels op de glooiende akkers van het Bergherbos. De vroege en late vogels van 2016. Excursies onder barre omstandigheden. Een vogelaar in de kijker, een topshot.

Wat je niet meer vindt, is de ledenadministratie. Vanwege privacywetgeving heeft het bestuur besloten geen gegevens over leden meer te publiceren in de Vlerk of op de website. Zoek je contact met een medevogelwerkgroep? Stuur dan een mail naar Henk Tamerius, de hoeder van onze ledenadministratie: h.tamerius@upcmail.nl.

Namens de Vlerk-redactie,
Renske Postma

**Verwachte verschijningsdatum volgende
Vlerk: eind juni 2017**

Nieuw in het bestuur

Ik ben Matthias Koster en ben van oorsprong Drent, maar woon nu al een kleine 9 jaar in het Gelderse. Na mijn opleiding Bos- en Natuurbeheer aan hogeschool Van Hall Larenstein ben ik in de omgeving blijven hangen. Sinds enkele maanden heb ik eindelijk een eigen 'plekkie' in Arnhem.

Van kleins af aan ben ik al met alles in de natuur bezig. Door de jaren heen ben ik mij steeds verder gaan uitbreiden met de verschillende soortgroepen, maar vogels blijven toch mijn voorkeur hebben. In mijn vrije tijd ben ik veel met de Werkgroep Bijeneters Nederland en als SOVON Districtcoördinator Grote Rivieren bezig. In de broedperiode inventariseer ik meerdere gebieden. Verder ben ik, vooral in het najaar, meerdere keren te vinden op een binnenlandse trektelpost. Een uitstapje met vrienden naar een zeetrektelpost, leuk vogeldagje en af en toe een lekker speciaalbiertje in een kroeg sla ik ook niet over.

Matthias Koster

Van het bestuur

Op een mooie locatie (Grand Café Metro-pole in de Steenstraat), maar met een kleine opkomst, werd op 15 februari de algemene ledenvergadering 2017 gehouden. Het bestuur legde verantwoording af en ontvouwde haar plannen voor het komende jaar. Daarnaast werden verschillende leden bedankt voor hun grote en belangeloze inzet. Hieronder benoem ik twee onderwerpen uit de ledenvergadering.

1. Op zondag 8 oktober 2017 organiseren we in het kader van ons 35-jarig bestaan een feestelijke zeevogeltocht op de Noordzee. 's Ochtends vroeg schepen wij ons in op werkeiland Neeltje Jans, onderdeel van de Oosterscheldkering, om op de gelijknamige viskotter de hele dag over de Noordzee te varen. Onderweg leren wij elkaar (nog) beter kennen, houdt uw voorzitter een gloedvolle feestrede en heffen wij het glas met elkaar, maar vooral kijken wij uit naar zeezoogdieren (bruinvissen) en proberen we zeevogels te lokken. De bemanning van de kotter gaat daartoe 'chummen': een spoor achterlaten van visafval en in visolie gedrenkt brood. Hierdoor krijgen we een wolk meeuwen achter het schip, waar ook Noordse Stormvogels, Jan-van-Genten, diverse soorten jagers, alken en dergelijke op af komen. **Don't miss it! Geef je snel op via de website van VWG Arnhem!**

2. Enkele tientallen leden doen mee aan wat zij (samen) belangrijk vinden: kijken, bestuderen, onderzoeken en beschermen. De meeste actieve leden onder ons zijn

actief binnen één van deze vier pijlers. We kunnen nog beter gebruik maken van de synergie tussen de vier pijlers, bijvoorbeeld door de telresultaten te benutten voor de bescherming van soorten en leefgebieden. Dat willen we bereiken door een portefeuillehouder in het bestuur te benoemen, die direct aanspreekbaar is voor de coördinator(en) van de verschillende werkgroepen. We gaan ook de website en Facebook inzetten om de samenhang tussen de vier pijlers te versterken.

Tot slot nog een dringende oproep: wie wil het bestuur versterken? De vergadering heeft afscheid genomen van Erik Lam die de beschermingskwesties behartigde. Ook de andere bestuursleden treden dit jaar af: Dick van Dorp (voorzitter), Alco van der Marel (penningmeester) en de twee algemene bestuursleden Jorick van de Westeringh (website en Facebook) en Jeroen Gosse (lezingen en excursies). Jeroen zelfs al voor de zomervakantie! We zijn daarom verheugd met de komst van Matthias Koster als nieuw en jong algemeen bestuurslid met onderzoek e/o bescherming als aandachtsgebied. Wie doet met hem mee?

De belangrijkste taak van het nieuwe bestuur is naast versterking van de pijlers en hun samenhang, vooral te zorgen voor bestuurlijke continuïteit van de vereniging. Kunnen wij dan op jou rekenen?

Dick van Dorp

Startavond broedvogelmonitoring: een succes!

Donderdagavond 16 februari zijn ruim veertig geïnteresseerde VWG-leden naar de startavond BMP (broedvogelmonitoring) gekomen. Tijdens drie korte lezingen is uitleg gegeven over het volgen van de broedvogels van Larenstein, Veluwezoom en Gelderse Poort. Willem Bosma heeft aandacht besteed aan enkele bijzondere broedvogels op Landgoed Larenstein, dat ook voor starters een goede locatie is. Joost van Bruggen is net gestart als coördinator voor de Gelderse Poort en heeft enkele resultaten van 2016 getoond en is op zoek naar nieuwe tellers. Tot slot heeft Henk Sierdsema toegelicht op welke manier een dergelijk groot gebied al jarenlang gemonitord kan worden op bijzondere soorten.

Aansluitend werd voor de derde keer de Zilveren Boomkruiper uitgereikt aan een lid dat zich sinds 1991 verdienstelijk heeft gemaakt voor de vereniging, door bestuurswerk, het coördineren en uitvoeren van vogelonderzoek (BMP, watervogels) en de verworven kennis samen met anderen te publiceren (in projecten als Vogels van de Veluwezoom in 2008 en Van IJsdruiker tot IJsgors in 2014). Zijn naam is ... Cor de Vaan! Hij is het derde VWG-lid dat deze eer te beurt valt (voorgangers waren Henk Tamerius en Jan Schoppers).

Vervolgens zijn de belangstellenden met een kop koffie aangeschoven bij de verschillende tafels van de veertien telgroepen in het werkgebied van de VWG Arnhem. Elke hoofdteller heeft daar zijn verhaal verteld aan degenen die

aanschoven. Menig telgroep heeft nieuwe aanwinst gekregen in de vorm van tellers en of belangstellenden die eens een ronde willen meegaan. Heb je de avond gemist en wil je ook aanhaken als teller of belangstellende? Neem dan contact op met Cor de Vaan.

Kortom, een succesvolle avond met veel uitwisseling van kennis en (tel)ervaringen en een trotse coördinator.

Dick van Dorp

Foto: Ruud Reddingius

Cor de Vaan krijgt de Zilveren Boomkruiper opgespeld

Geval van bigamie bij Pimpelmees in Wehse Bos

Inleiding

Vanaf 2008 controleer ik, in het broedseizoen vanaf 1 april wekelijks, ongeveer 120 nestkastjes voor hollenbroeders in het Wehse Bos. Het bos ligt in atlasblok 4026 en ten ZW van het dorp Wehl. Primair in dit onderzoek is het RAS-project Koolmezen van het Vogeltrekstation (RAS = Retrapping Adults for Survival). Ik probeer jaarlijks van ieder Koolmeesbroedsel het mannetje en vrouwtje te vangen en deze te voorzien van een unieke ring. Ongeveer de helft van de broedvogels draagt al een ring van de jaren ervoor. Alle nestjongen krijgen ook een ring van het Vogeltrekstation mee voordat ze uitvliegen. Mocht de tijd het toelaten dan probeer ik ook van de overige soorten de ouders te vangen. Dit zijn vooral Pimpelmezen en Boomklevers en incidenteel een Bonte Vliegenvanger of Zwarte Mees.

In 2016 ving ik bij twee verschillende broedsels van een Pimpelmees hetzelfde mannetje, een geval van bigamie. Bigamie komt wel vaker voor bij vogels, o.a. bij roofvogels en Bonte Vliegenvangers is het vastgesteld. In bijna 25 jaar nestkastencontrole had ik dit bij Pimpelmezen nog nooit meegemaakt. In dit artikel heb ik de waarnemingen en bijzonderheden hierover gedocumenteerd.

Broedbiologie

Beide vrouwtjes startten met de 1e eileg niet lang na elkaar, respectievelijk op 14 en 16 april 2016. Over de totale legselgrootte waren ze eensgezind. Beide Pimpelmeesvrouwtjes begonnen met het broeden toen ze 10 eieren hadden. Op basis van de theorie - elke dag

1 ei en gerekend met een broedduur van 13 dagen - hadden de jongen eerder geboren moeten worden (zie tabel 1). Dit betekent dat er waarschijnlijk tijdens het broeden, maar ook tijdens de eileg al vertraging was opgetreden. Dit past ook geheel in het beeld van het hele broedseizoen 2016 in het Wehse Bos. Het even stoppen met leggen kwam vaker voor. Op basis hiervan lag de ontwikkeling van nestkast 85 vijf dagen achter en nestkast 43 drie dagen. Hoewel van beide broedsels alle eieren uitkwamen, stierven van nestkast 85 binnen zeven dagen twee jongen al in een vroeg stadium. Op 19 mei 2016 klepte ik van nestkast 43 beide ouders binnen een half uur. Kleppen is een eenvoudig vangmechanisme waarbij de klep dichtvalt als de oude vogel door het invlieg gat naar binnen gaat. De jongen waren toen tien dagen oud en kregen ook een ring om de poot. Op 20 mei 2016 klepte ik nestkast 85. Hoewel ik bij de eerste ronde meteen het vrouwtje te pakken had, bleef de klep de volgende drie controles openstaan. De jongen hadden hoorbaar honger en zagen er niet goed uit. De vierde ronde was het raak en zat het mannetje in de nestkast. Bij het aflezen van de ring die begon met BF was ik meteen alert. BF kon eigenlijk niet, want ik was pas dit broedseizoen met deze serie begonnen en nu al een volwassen vogel. Een afleesfout was dus mogelijk en ik heb het ringnummer nog drie keer gecontroleerd. Ringboekje controleren en daar vond ik het ringnummer bij nestkast 43. Bingo, een geval van één mannetje met twee vrouwtjes, bigamie! Omdat de jongen er niet goed uitzagen besloot ik ze nog niet te voorzien van een ring met de gedachte dat ze

dood zouden gaan. Echter, op 24 mei zag het er allemaal weer springlevend uit en waren de jongen goed gegroeid. Ik kreeg hoop en ringde de jongen. Helaas vier dagen later op 28 mei waren alle jongen overleden op een leeftijd van ongeveer 15 dagen. De jongen van nestkast 43 vlogen alle tien uit. Landelijk was 2016 een slecht broedseizoen voor mezen.

Terugmeldingen

De Pimpelmeesvrouw van nestkast 85 droeg al een ring. Dit vrouwtje heb ik geringd op 18 mei 2015 in nestkast 84 als tweede kalenderjaar vrouw. Ze was dus bezig aan haar eerste broedseizoen en was in 2015 direct succesvol, er vlogen acht jongen uit. Het mannetje wist ik dat jaar ook te kleppen, was toen niet geringd, maar was vermoedelijk wel ervaren, want zijn leeftijd was na het tweede kalenderjaar en had dus al minimaal één seizoen ervaring met het opvoeden van een nest met jongen. Dit mannetje heb ik in 2016 niet meer gecontroleerd.

Het vrouwtje van nestkast 43 was ook geringd. Het bleek een broedvogel, die ik op 18 mei 2015 als tweede kalenderjaar geringd had in nestkast 34. De afstand tussen deze twee

nestkasten is ongeveer 250 meter. Ook zij was succesvol in het broedseizoen 2015 en er vlogen negen jongen uit. Haar partner van 2015 was ook interessant: deze man is op 2014 als nestjong in nestkast 33 geringd samen met zeven broertjes of zusjes. Hoezo plaatstrouw: bijna broeden in de nestkast waar je zelf in geboren bent! In 2016 ving ik ook hem niet meer terug. De kans is groot, dat allebei de mannetjes zijn gestorven.

Afstand

De afstand tussen de nestkasten 43 en 33 was ongeveer 100 meter. Tussen deze twee kasten in hangen nog drie kasten. Eentje bleef er dit jaar leeg en de andere twee waren bezet door Koolmezen (beide succesvol).

Zeldzaam

Ik heb Marcel Visser van het NIOO gevraagd of hij wel vaker bigamie bij Pimpelmezen heeft meegemaakt. In hun database vanaf 1955 tot heden zitten ongeveer 10.000 Pimpelmezen uit twee verschillende gebieden. Hierin kwamen totaal slechts 15 zekere gevallen van bigamie voor. Procentueel betekent dit <0.15% en kun je echt spreken, dat het maar zelden voorkomt bij Pimpelmezen. In het onderzoek beschouwt

Tabel 1. Overzicht broedbiologische gegevens van een bigamist mannetje Pimpelmees

Nestkastnummer	85	43
Soort	Pimpelmees	Pimpelmees
1e eilegdatum	16-04-16	14-04-16
Legselgrootte	10	10
Geboortedatum jongen	13-05-16	09-05-16
Geboortedatum op basis van broedstadia	08-05-16	06-05-16
Broedduur in dagen	27	25
Aantal jongen uitgekomen	10	10
Aantal jongen geringd	8 jongen op leeftijd van 11 dg	10 op een leeftijd van 10 dg
Sterfdag jongen plus/minus	15 dagen	-
Aantal jongen uitgevlogen	0	10
Leeftijd vrouw	3 kj	3 kj
Leeftijd man	>2kj	>2kj

men het als een zeker geval van bigamie als het dier in beide kasten gevangen wordt tijdens het jongen voeren.

Discussie

Overtuigend het bewijs voor bigamie is dat ik bij twee verschillende Pimpelmeesnesten hetzelfde mannetje gevangen heb. In hoeverre het mannetje zijn aandacht evenredig verdeelde over de twee broedsels valt te betwijfelen. De eerste aanwijzing is dat het relatief lang duurde, voordat ik het mannetje ving in nestkast 85. Ook een broedvertraging van vijf dagen geeft te denken dat het mannetje het vrouwtje in nestkast 85 niet goed verzorgde. Hoewel ook in nestkast 43 een broedachterstand is ontstaan was dit verschil toch minder dan drie dagen. Beide vrouwtjes hadden in 2015 voor het eerst in hun leven succesvol gebroed en waren dus ervaren. Vreemd blijft echter wel, dat het broedgeval in nestkast 85 pas na 15 dagen

eindigt met het sterven van alle jongen. Vier dagen daarvoor zag het er nog goed uit. Hoewel dit wel vaker voorkomt gingen in 2016 de meeste nesten overstuur in de eerste vijf dagen na het uitkomen van de eieren aan voedselgebrek. Zou het vrouwtje na dag elf zijn overleden door uitputting? Of gepakt door een roofvogel? In 2016 broedde er een Sperwer succesvol in de buurt van nestkast 85. Met het wegvallen van het vrouwtje is een broedsel natuurlijk ten dode opgeschreven. In 2017 heb ik een kans om deze vraag mogelijk te beantwoorden en kom ik misschien alle drie de "hoofdrolspelers" weer tegen in het veld.

Dankwoord

Ik wil Marcel Visser van het NIOO hartelijk bedanken voor het doorspitten van hun database met Pimpelmeesbroedsels op het voorkomen van bigamie.

Maarten Hageman

Foto: Maarten Hageman

Tien jonge Pimpelmezen op het punt van uitvliegen. Juni 2016, Wehlse Bos

Vogelaar in de kijker: Ruud Reddingius

Hoe ben je begonnen met vogelen?

Waarom wordt iemand een vogelaar, vroeg ik mij laatst af als 62-jarige, getrouwde Velpenaar zonder kinderen. Dat is eigenlijk niet zo'n gekke vraag en kan een aanleiding zijn voor wat zelfreflectie. Ik was niet altijd buitengewoon geboeid door vogels geweest. Een tante van mij was heel actief bij de vogelwerkgroep Gooi en omstreken. Haar verhalen waren aanstekelijk en inspirerend. Het was waarschijnlijk een kwestie van uitrijpen. Volgens mijn vrouw begon 'het' pas echt met onze verhuizing 23 jaar geleden van een versteende wijk in Utrecht naar het mooie Velp met de Veluwezoom en rivierengebied op steenworp afstand. Een eigen tuin met vogelleven en zoveel natuur dicht bij huis ontstak een vuurtje. Van nature hield ik van buiten zijn, kamperen, wandelen en fietsen. Er ontspoon zich een fascinatie voor wezens die in de lucht hun sierlijke kunsten vertoonden. Sommige konden zweven op thermiek tot grote hoogte, andere scheerden vlak boven het water of doken erin en de kleintjes konden vol gas een struik in vliegen zonder zich te pletter te vliegen tegen een tak, wat ik buitengewoon knap vond. En die snavel, dat was zo'n wonderlijk stuk gereedschap. Ik had vroeger biologie gestudeerd dus ik wist nog hoe een vogel in elkaar zat. De aanschaf van een vogelgids en kijker lag voor de hand en was een belangrijke volgende stap in de evolutie tot vogelaar.

Na vele uren in het veld begon het door te dringen dat ik nog best veel soorten miste, want ik kende de zang of roep niet. Gelukkig waren er cd's te koop met geluidsopnames en was dat probleem opgelost. Een telescoop werd op een bepaald moment ook een 'noodzaak', wat tijdens de excursies was gebleken. Je wilde natuurlijk niet steeds anderen vragen om even te mogen kijken.

Sinds wanneer ben je lid van onze vogelwerkgroep en wat doe je zoal?

Rond 1995 werd ik lid van de Vogelwerkgroep Arnhem en was hongerig naar vogelkennis en informatie over het gebied waar ik woonde. Bij deze vereniging ging een wereld voor mij open - wat wisten die andere leden veel, zo veel dat ik mijn mond bijna niet open durfde te doen. Een tijd lang bezocht ik ledenbijeenkomsten en luisterde alleen maar naar boeiende verhalen van anderen over de bijzondere waarnemingen en broedvogelinventarisaties in onze omgeving. Er waren excursies en daar hoorde ik goede verhalen over. Die verhalen klopten, het was gezellig en je leerde veel meer over onze vogels dan van de beknopte teksten in de gidsen of natuurprogramma's op TV. Ook had de werkgroep een prachtig boek uitgebracht, *Vogels in het hart van Gelderland*, dat veel indruk op mij maakte. Deskundige leden hadden ook interessante en gedetailleerde rapporten

geschreven over de verschillende belangrijke gebieden in de regio, niet alleen over het vogelleven maar ook over ecologie. Alles boeide mij. Ik was een vogelaar geworden.

In 1996 ging ik een keer mee met een watervogeltelling en toen werd de ...oog in mij weer wakker. Dat werden uiteindelijk 18 jaren tellen langs de Rijn en IJssel in een groepje van drie tot vier vogelaars. In het begin werd nog elk zangvogeltje genoteerd, maar jaren later werd het een redelijk systematische telling en noteerden we ook groepen ganzen op detailkaarten voor SOVON. Als beloning kreeg je elk jaar een mooi rapport met fraaie foto's en veel wetenswaardigheden. In die tijd werd ik ook Park Rozendaal in gepraat voor de inventarisatie van alle broedvogels. Het werden vele rondjes en dat smaakte naar meer. De Gelderse Poort lonkte en ook daar werden vele kilometers aan rondjes gelopen en gefietst. Maar de Veluwezoom lag aan mijn voeten en ik besloot de rivierklei te verruilen voor de hogere zandgronden. Ook daar mocht ik vele vroege uurtjes vogels karteren met wat andere soorten dan in het rivierengebied. Laat ik de Velperwaarden niet vergeten, dat waren 12 jaar lang slaapplaatstellingen bij de kleine plasjes aan de Broekdijk. Onvergetelijke waarnemingen daar, en zo dicht bij huis.

In 2004 werd ik benaderd voor een post in het bestuur en acht jaar lang mocht ik meedenken en -praten over van alles en nog wat. Wij zorgden in die tijd nog voor jaarlijkse ledendagen in september, met een barbecue of ander etentje en gezellig samenzijn. Een keer kregen we tekenles

van Elwin van der Kolk bij hem thuis, dat was wel heel bijzonder.

Mijn aandacht in het bestuur ging vooral uit naar vogelbescherming en ruimtelijke ordening. De eerste bezwaarschriften namens de werkgroep waren gericht tegen een groot festival op Stadsblokken en de geplande vier windmolens in Duivense Broek. Na een jaar of 10 kwamen de molens toch. Ik zat jarenlang in het Groenforum samen met lieden van diverse natuurbewegingen. Wij kwamen bij elkaar om de gemeente Arnhem gevraagd en ongevraagd te adviseren dan wel te reageren op allerlei plannen, die een bedreiging vormden voor de natuur in en rond de stad. Al met al kostte het best veel tijd en inspanning. Toen ik uit het bestuur stapte en de portefeuille ruimtelijke ordening inleverde werd het al heel snel 'rustig', een vreemde gewaarwording na acht jaar bestuur. Ik was daar wel aan toe, maar miste ook veel. De inventarisaties gingen wel door maar die doe je hoofdzakelijk in je uppie. Ik probeer de ledenbijeenkomsten nog te volgen. Andere interesses zijn fotografie en andere groepen als vlinders, reptielen en amfibieën. Ik ben in de gelegenheid om op heel korte termijn te stoppen met werken als verzekeringsarts bij UWV en hoop dan veel meer tijd aan onder meer deze liefhebberij te kunnen besteden.

Wat is je favoriete vogelgebied?

Dat heb ik niet. De alom bekende "hot spots" in ons werkgebied hebben de grootste aantrekkingskracht. Vaak zoek ik het dicht bij huis – ik ben met de fiets snel op de Veluwezoom of in de Velperwaarden.

Wat was je leukste/ontroerendste/opwindendste waarneming? Een nummer één heb ik niet, wel vele momenten die wedijveren. Ik moet eerlijk bekennen dat de meest opwindende belevenissen over de grens lagen, niet zozeer in ons werkgebied. Vooral op campings in Frankrijk heb ik veel moois meegemaakt, bijvoorbeeld de Draaihals die rondscharrelde op het gras vlak naast de caravan, de Duinpieper die op een ruderaal speelveldje naast de camping elke dag zijn zangvluchtjes maakte en melancholieke klanken liet horen. De krijsende Roodkopkluwier 's ochtends vroeg in een den naast de caravan, de Wielewaal vlak bij onze kampeerplek die als een woesteling een Gaai verjoeg, de Slangenarend die neerstreek in een dode

boom 150 meter verderop, de honderden Wespendienven in mei op trek vlakbij de Middellandse Zee, de Hop die elke dag insecten zocht op het lege veldje waar we stonden, de flinke groepen overtrekkende Bijeneters in september en ga zo maar door.

Wat vind je leuk aan de werkgroep en wat zou je graag verbeteren? Onze vogelwerkgroep heeft voor elk wat wils en dat is heel mooi. Er is veel talent en kennis. Van tijd tot tijd komen er prachtige boeken uit de koker. Verjonging blijft een aandachtspunt net als vogelbescherming en publiciteit.

Ruud Reddingius

Foto: Marith Zilver

Ruud Reddingius in de Mercantour in Zuid-Frankrijk

Excursie langs de IJssel, 18 december 2016

Op de vroege morgen (nou ja, vroeg: 09:00 u., maar veel eerder had ook geen zin, want dan was het toch nog (te) donker geweest) van zondag 18 december 2016 verzamelden zich 8 VVG-leden bij McDonalds in Deventer. Niet voor een Big Mac natuurlijk, maar voor een excursie langs de IJssel tussen Deventer en Olst/Wijhe.

Organisator Koos Dansen legt uit, wat de bedoeling is van deze dag. We trekken op de rechter oever stroomafwaarts via de Hengforder-, Roet- en Duursche Waarden naar Wijhe. Daar steken we met het pontje de IJssel over naar Veessen. Vervolgens rijden we stroomafwaarts via de Welsummer Waarden en Katenstee naar de Yperenplas nabij Wilp, waar de groep aan het einde van de dag zal worden ontbonden. Gelet op de waarnemingen van de organisatie tijdens de voorbereiding van deze dag waren onze verwachtingen hooggespannen. Ondanks het wat sombere weer – het verwachte zonnetje wilde maar niet doorbreken – zijn deze goeddeels zeker uitgekomen.

De eerste stop was al meteen vlak achter McDonalds en de fabriek van AkzoNobel, daar waar de Schipbeek onder het viaduct van de A1 uitstroomt in de IJssel. Daar liggen de Veenoordkolk en de Teugse Plas. Deze zijn oorspronkelijk ontstaan uit zandwinning, maar zijn onlangs herontwikkeld tot natuurgebied in het kader van het project Ruimte voor de Rivier.

De plassen bleken voornamelijk te worden bevolkt door Smienten en Wintertalingen, maar ook de Scholekster en de Grote Zaagbek werden aangetroffen. Maar helaas, de komst van twee kanovaarders bleek genoeg om vrijwel alle vogels te doen opvliegen; zij kwamen ook niet meer terug. Eerder was een vlucht Wulpen komen aanvliegen, die iets verderop in de belendende uiterwaarden neerstreek. Daar was ook een grote groep Kol- en Grauwe Ganzen aanwezig, waartussen zich ook een enkele Grote Canadese Gans bevond. De plas was dus weliswaar leeg, maar dat gaf ons wel de gelegenheid ons te concentreren op de Slechtvalk, die al

Foto: Koos Dansen

Leden van de Vogelwerkgroep Arnhem kijken naar vogels in de Duursche waarden, 18 december 2016

eerder hoog op de communicatietoren was gesignaleerd. Na een grondige analyse en ampele discussie werd geconcludeerd, dat het twee Slechtvalken moesten zijn, die streken om de hegemonie op de toren. Pas nadat alle fotografen tevreden waren over hun productie, trokken we verder naar de Hengforder Waarden.

Dit gebied ontleent zijn naam aan de doorwaadbare plaats, die hier ooit in de rivier aanwezig moet zijn geweest. Ook het iets verderop gelegen Fortmond wijst daarop. Eigenlijk was het hier (net als overigens in de andere bezochte waarden) vrij "rustig". Dat wil zeggen, er was weliswaar genoeg te zien, maar vooral van de "gewone" soorten, zoals de Kuifeend, Smient en dergelijke. Onze aandacht ging daarom vooral uit naar de Roodborsttapuit en de Putter, ook al waren ook deze niet in groten getale aanwezig.

In de wat ruigere Duursche Waarden hadden we verwacht grote aantallen Kramsvogels, Koperwieken, Putters en Groenlingen aan te treffen. Deze soorten waren uiteraard wel aanwezig, maar zijn toch niet in de aantallen, die we verwacht en gehoopt hadden, gezien. Het zal wel aan het weer gelegen hebben, want het zicht was zeker niet optimaal. Op het water werden toch een paar Nonnetjes en Slobeenden waargenomen. En op de terugweg naar de auto's, lopend langs de rivier, werden nog een aantal Brandganzen en een enkele Indische Gans gesignaleerd.

De geplande koffiepauze hebben we maar overgeslagen, want we wilden niet te laat in de middag bij de Yperenplas aankomen, waarover later meer.

Na de oversteek van de rivier bij Wijhe-Veessen

reden we terug in zuidelijke richting op de westelijke IJsseloever. Bij een aantal plasjes werd nog wel kort halt gehouden, maar daar werd vooral "meer van hetzelfde" gezien.

Aangekomen bij de Yperenplas nabij Wilp bleek het een drukte van belang te zijn. Gelukkig niet wat bezoekers betreft (hoewel dat goed mogelijk zou zijn geweest in verband met een recente bijzondere waarneming aldaar), maar wel van allerhande soorten watervogels. Het wemelde er van Futen, Slobeenden, Kuifeenden, Smienten, Wintertalingen, Brilduikers, Dodaars, diverse (soep)ganzen, enz. Daardoor was het moeilijk zoeken naar die ene Roodkeelduiker, die daar de hele voorafgaande week aanwezig was geweest. De ene deelnemer had er meer moeite mee dan de andere deze op te sporen, maar na naarstig speurwerk konden we unaniem concluderen, dat deze Roodkeelduiker "zeker en vast" (zoals de Belgen zeggen) zich nog steeds op die plas bevond!

Na deze euforische vaststelling en de laatste foto's van baltsende Futen hebben wij zeer voldaan en onder dankzegging aan Koos voor zijn voortreffelijke leiding wegens de invalende duisternis een punt gezet achter deze boeiende excursie.

Eric Zuidwijk

Foto: Koos Dansen

Kramsvogel in de Duursche waarden, 18-12-2016

Wintertellingen akkervogels van het Bergherbos

Inleiding

In het zuidoosten van ons werkgebied ligt het Bergherbos, ook wel bekend als Montferland. Het is een fraai en gevarieerd gebied, vanwege de combinatie van een hoge beboste stuwwal en het open en vlak, omliggend cultuurland. Op de overgang ligt een gordel van glooiende akkers die, net als het bos, in beheer is bij Natuurmonumenten. Er zijn weinig gebieden in Nederland waarbij zo'n groot areaal akkerland (200 ha) in beheer is bij een natuurorganisatie en tegelijkertijd grenst aan een groot natuurgebied: 1650 hectare bos.

Het bos kent een rijke en gevarieerde broedvogelbevolking en staat vooral bekend om zijn roofvogels (Klaassen 2015). Het bos wordt regelmatig geïnventariseerd op alle broedvogelsoorten middels kleine proefvlakken en integraal op roofvogels en enkele karakteristieke soorten zoals schaarse spechtensoorten, Raaf en Geelgors (de Boer 2011). Omdat Natuurmonumenten wil inzetten op een vogelvriendelijker beheer van de akkers

is in 2011 een project gestart waarbij zowel de beheermaatregelen als de vogels worden gemonitord. We zitten momenteel in het zesde opeenvolgende seizoen. Dit artikel is vooral bedoeld om wat meer bekendheid te geven aan dit project. Een analyse van de relatie tussen de maatregelen en de aangetroffen vogels staat nog op stapel, maar de resultaten tot nu toe geven genoeg aanleiding voor een tussentijdse presentatie.

Gebied

Een groot deel van het gebied rondom het Bergherbos bestaat uit een mozaïek van graanakkers, die onder EKO-keurmerk in het beheer zijn bij Natuurmonumenten (figuur 1). Het EKO-keurmerk geeft aan dat een product afkomstig is van biologische landbouw. De percelen worden doorsneden door zandwegen. Het beheer richt zich op traditionele graanteelt, waarbij ook een beetje geëxperimenteerd wordt met de gewaskeuze. Een deel van de akkers is verpacht aan agrariërs. Hier wordt voornamelijk maïs en

Foto Olaf Klaassen

Telgebied Zeddam

Telgebied Stokkum

winterrogge geteeld. Natuurmonumenten hanteert een teeltplan met afwisselend winterrogge, haver, zomergerst, gierst, spelt, mosterd, gras/klaver en triticale (kruising tarwe en rogge). Een klein deel van het areaal wordt specifiek ten behoeve van de akkerflora beheerd. Hier vindt geen wisseling plaats, maar wordt jaarlijks zomer- dan wel wintergraan geteeld. Naast de akkers zijn ook enkele ruige graslanden aanwezig. Aan de oostzijde van het bos, rondom het waterpompstation bij Zeddum, is eind vorige eeuw bouwland uit productie genomen, dat sindsdien in het zomerseizoen met runderen wordt begraaud, de zogenaamde WOG-weide. Dit heeft geleid tot een ruige, schrale vegetatie met grassen, waarin veel brem voorkomt. Vanwege het bijzondere karakter wordt dit gebied ook meegenomen met de tellingen.

Doelstelling

Het gaat al decennialang slecht met veel typische akkervogels. Zowel broedpopulaties als overwinteraars nemen in grote delen van Europa in gestaag tempo af. Een van de belangrijkste oorzaken van de achteruitgang is de afname in voedselbeschikbaarheid, met name in de winter. Buitenlandse onderzoeken suggereren dat de achteruitgang van akkervogels tot staan gebracht zou kunnen worden door de voedselvoorziening in de winter te verbeteren. De akkers rondom het Bergherbos hebben een grote potentie voor akkervogels, zowel in het broedseizoen als daarbuiten. De door Natuurmonumenten getroffen beheermaatregelen moeten leiden tot een verbetering van de akkervogelstand in dit gebied. Om zicht te krijgen op de effectiviteit van deze maatregelen worden de aantallen vogels die in de winter gebruik maken van

Telgebied Beek

het gebied gevolgd. De nadruk ligt hierbij op de typische akkervogelsoorten. Meer in detail wordt bij Geelgors en Patrijs onderzocht of deze maatregelen ook van invloed zijn op de lokale broedpopulatie. De volgende vragen zijn bij aanvang van het project geformuleerd:

1. Wat is het huidige belang van de akkers voor vogels?
2. Wat is het effect van de beheermaatregelen op de winterpopulatie van akkervogels?
3. In hoeverre is de gehanteerde gewaskeuze hierop van invloed?
4. Leiden de beheermaatregelen ook tot veranderingen in de roofvogelpopulatie tijdens het winterseizoen?
5. Leiden de maatregelen ook tot veranderingen in de broedpopulatie van Geelgors en Patrijs na het winterseizoen en zijn er gevolgen zichtbaar van de maatregelen op het uiteindelijke broedsucces van deze soorten in het gebied?

Beheermaatregelen

De meest toegepaste maatregel is het laten staan van stroken graan of het laten verruigen van stroken of perceelhoekjes. Soms wordt een heel perceel niet geoogst. Ook worden regelmatig stroken zonnebloemen ingezaaid, al dan niet met bijmenging van kruiden of graan zoals boekweit. Af en toe wordt een veldje ingezaaid met een bloemenmengsel. Door dit na het bloeiseizoen te laten staan vormt het

voor vogels en muizen nog een voedselbron. Er is ook een seizoen geëxperimenteerd met schoven: gemaaid graan dat in de vorm van een wigwam wordt bijeengebonden. Ook wordt gewerkt met alternatieve groenbemesters als bladrammenas. Alle gewassen en maatregelen worden jaarlijks digitaal ingevoerd op perceelsniveau.

Werkwijze

De akkers zijn omwille van de tellingen opgesplitst in zes deelgebieden (figuur 1). Het gaat om omgeving Beek, Loerbeek, Kilder, Braamt, Zeddum en Stokkum. De telgebiedsgrenzen zijn in sommige gevallen iets ruimer dan de eigendomsgrenzen van Natuurmonumenten, met name in de deelgebieden Zeddum en Stokkum. De tellingen worden een keer per maand van november tot april

Figuur 1. Ligging van de akkers in beheer van Natuurmonumenten rondom het Bergherbos in 2016 (201 ha). De zes deelgebieden zijn: omgeving Stokkum, Beek, Zeddum, Braamt, Loerbeek en Kilder

Telgebied Stokkum

uitgevoerd door vogelaars uit de regio, leden van Vogelwerkgroep IVN De Oude IJsselstreek en de Vogelwerkgroep Arnhem. Ik tel zelf een van de deelgebieden en coördineer het project namens Sovon (zie dankwoord voor overige tellers). Er is voor aanvang van elk seizoen een startoverleg op het beheerkantoor van Natuurmonumenten met alle waarnemers. Hierbij worden de ervaringen uit het voorgaande seizoen geëvalueerd en het teeltplan voor het nieuwe seizoen gepresenteerd. Tussentijds worden ervaringen van de waarnemers uitgewisseld bij het rondmailen van de resultaten van de tellingen.

Veldwerk

Starttijd van de tellingen is ongeveer een uur na zonsopgang. Alle vogels worden op stipniveau individueel of als groep ingetekend op veldkaarten, door sommigen sinds kort via de door Sovon ontwikkelde app Avimap.

Hierbij wordt onderscheid gemaakt in gedrag. We zijn extra gespist op waarnemingen van foeragerende vogels. Alleen vogels die binding met de akkers vertonen worden genoteerd. Hieronder vallen ook vogels die zich in bosranden en singels bevinden. Van een akker opvliegende vogels die zich voegen bij een groep in een aangrenzende bosrand of singel, worden als gehele groep ingetekend op de akker. Gebieden worden lopend doorkruist, waarbij regelmatig insteken worden gemaakt om de aanwezige vogels te laten opvliegen. Dit is vooral belangrijk in gedeeltes waar vogels zich in het gewas verborgen kunnen houden. Op deze manier wordt elk gebied echt 'uitgekamd'.

Resultaten

Om een indruk te krijgen van wat er tijdens een telling kan worden gezien zijn in tabel 1 de tot nu toe behaalde maxima per soort per

telgebied weergegeven. Belangrijke soortgroepen waar dit project voor is bedoeld, zoals vinken, gorzen en leeuweriken, scoren goed. Met name Geelgors, Groenling, Kneu, Vink en Veldleeuwerik zijn soms in grote groepen aanwezig. Ook voor duiven en roofvogels blijkt het gebied interessant, niet alleen muizeneters zoals Torenvalk en Blauwe Kiekendief maar ook Sperwer en Havik worden regelmatig jagend gezien. De aan gras gebonden soorten zijn vrijwel afwezig. Dit is overduidelijk geen ganzengebied, maar ook bijvoorbeeld Spreeuwen ontbreken nagenoeg. Opvallend

verder is dat er nauwelijks mussen worden gezien, ondanks de nabijheid van boerderijen en dorpen. Ringmus en Turkse Tortel ontbreken zelfs. Lijsters komen soms aan de grond in mooie groepjes, maar het gaat nooit om forse aantallen. Afgezien van Zwarte Kraai zijn kraaiachtigen niet prominent aanwezig. Aardig is wel dat de in het bos broedende Raven ook foeragerend op de akkers worden gezien. Aantallen van Patrijs vallen erg tegen, ze worden maar sporadisch gezien en in twee van de vijf seizoenen zelfs helemaal niet. Patrijs is wel jaarlijkse broedvogel in het gebied, zodat

Table 1. Soorten en aantallen akkervogels op de akkers van het Bergherbos. Weergegeven is het maximum per telling per telgebied in de periode 2011/12 t/m 2015/16

Soort	Aantal	Telgebied
Blauwe Reiger	5	(Stokkum)
Toendrarietg.	0	-
Kolgans	0	-
Grauwe Gans	90	(Zeddam)
Brandgans	6	(Kilder)
Rode Wouw	1	(Zeddam)
Bruine Kiekendief	1	(Loerbeek, Zeddam)
Blauwe Kiekendief	1	(Stokkum, Zeddam, Kilder)
Havik	1	(Loerbeek, Kilder, Stokkum, Zeddam)
Sperwer	2	(Loerbeek)
Buizerd	9	(Stokkum)
Torenvalk	3	(Beek, Zeddam)
Patrijs	7	(Zeddam)
Fazant	1	(Zeddam)
Kievit	75	(Kilder)
Wulp	1	(Kilder)
Holenduif	237	(Zeddam)
Houtduif	210	(Stokkum)
Turkse Tortel	0	-
Steenuil	1	(Beek)
Groene Specht	2	(Braamt, Loerbeek, Zeddam)
Boomleeuwerik	68	(Zeddam)
Veldleeuwerik	105	(Stokkum)
Graspieper	50	(Stokkum)
Heggenmus	4	(Zeddam)
Roodborsttapuit	8	(Zeddam)

Soort	Aantal	Telgebied
Merel	25	(Zeddam)
Kramsvogel	75	(Zeddam)
Zanglijster	15	(Zeddam)
Koperwiek	13	(Zeddam)
Grote Lijster	19	(Zeddam)
Klapkester	1	(Zeddam)
Gaai	7	(Loerbeek)
Ekster	4	(Braamt, Zeddam)
Kauw	52	(Kilder)
Roek	8	(Kilder)
Zwarte Kraai	150	(Braamt)
Raaf	5	(Loerbeek)
Spreeuw	63	(Stokkum)
Huismus	10	(Kilder, Zeddam)
Ringmus	0	-
Vink	279	(Zeddam)
Keep	80	(Stokkum)
Groenling	250	(Zeddam)
Putter	50	(Loerbeek, Beek, Stokkum)
Sijs	70	(Zeddam)
Kleine Barmsijs	11	(Kilder)
Grote Barmsijs	2	(Kilder)
Kneu	78	(Stokkum)
Goudvink	7	(Loerbeek)
Appelvink	3	(Zeddam)
Geelgors	119	(Zeddam)
Rietgors	6	(Zeddam)

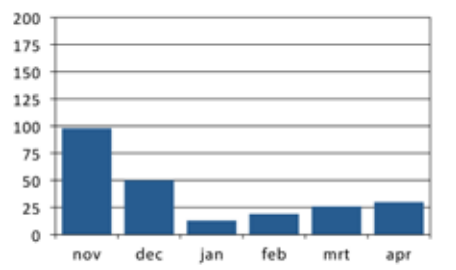
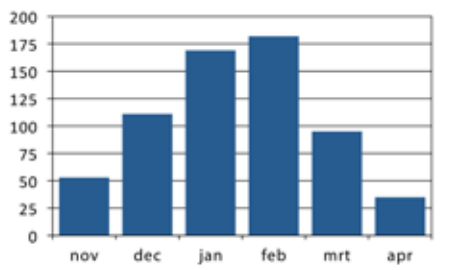
Telgebied Stokkum

we vermoeden dat ze elders overwinteren. Niet op de akkers, maar op de verruigde WOG-weide bij Zeddam vliegen regelmatig snippen op: zowel Watersnip (9), Houtsnip (5) als Bokje (3). Hier overwintert ook af en toe een Klapekster. Vanwege de oostelijke ligging van het bos worden tijdens de tellingen soms overvliegende Rode Wouwen of Kraanvogels gezien.

Geelgors

De Geelgors mag als het uithangbord van de akkervogels van het Bergherbos worden beschouwd. De soort broedt er in behoorlijk hoge dichtheden (Klaassen 2016a). De populatie

kan als een bolwerk worden beschouwd in de ruime regio. Een inventarisatie in 2014 leverde 77 paar op in het hele bosgebied, dus inclusief akkers, heide en kapvlaktes (Klaassen 2015). De akkers met de vele zandpaden spelen een sleutelfactor bij dit succes. Als we de broedvogelaantallen vergelijken met de winteraantallen (gemiddeld 134 per telling, berekend over seizoensmaxima, maximum was 184) mogen we ervan uitgaan dat het grotendeels om dezelfde vogels gaat. Het idee is om deze vogels met een verbeterd wintervoedselaanbod jaarrond in het gebied te houden. De verwachting is dat dit gunstig is voor de overleving en het broedsucces in het daaropvolgende seizoen.

Figuur 2. Maandelijks aantallen van Geelgors voor alle gebieden samen in 2013/14 (links) en 2015/16 (rechts)

Geelgorz

We weten inmiddels dat de winteraantallen van Geelgorzen jaarlijks behoorlijk kunnen schommelen (Klaassen 2016b). Dit hangt samen met het pakket aan maatregelen dat jaarlijks sterk wisselt. Juist de laatste twee jaar zijn er weinig gunstige maatregelen voor de vogels gerealiseerd. Dit is mede het gevolg van het wegvallen van de man bij Natuurmonumenten achter het akkervogelbeheer, Theo Nierkes. Momenteel wil Natuurmonumenten met hernieuwd elan het akkerbeheer oppakken en de vooruitzichten lijken gunstig, onder meer vanwege verkregen subsidies voor dit doel. Omdat we maandelijks tellen, kunnen we middels het seizoensverloop inzicht krijgen in hoe de vogels reageren op het voedselaanbod. Er zijn dan twee tegen-gestelde patronen zichtbaar: óf het aantal vogels neemt toe gedurende de winter óf het stort helemaal in. Seizoen 2013/14 was een goed voorbeeld van een jaar waarin de Geelgorzen elkaar op de akkers opzochten in steeds groter wordende groepen, die vervolgens weer oplostten bij naderend voorjaar (figuur 2, links). Seizoen 2015/16 was zo'n tegengesteld seizoen: bij aanvang in november nog mooie aantallen (98 ex.) maar in januari nog krap 13 vogels, pas weer oplopend richting voorjaar (figuur 2, rechts).

Toekomst

De tellingen hebben laten zien dat de vogels sterk kunnen reageren op de beheermaatregelen. Ook muizen en roofvogels blijken hiervan te profiteren. Meer in detail zal gekeken moeten worden welke gewassen voor welke soorten de meeste aantrekkingskracht hebben. Vermoedelijk bepalen de schaal waarop de maatregelen worden uitgevoerd als ook de precieze locaties mede het succes. Er liggen zeker kansen om met de juiste maatregelen in de winter de dichtheden van broedende Geelgorzen te vergroten waarbij de andere akkervogelsoorten ook profiteren.

De tellingen worden uitgevoerd door een vaste club mensen, vrijwel allen tellers van het eerste uur. Als je aspiraties hebt om mee te doen en het je leuk lijkt om een keer mee te lopen, neem dan gerust contact op met ondergetekende.

Dankwoord

Veel dank gaat uit naar de deelnemende waarnemers: Edwin Witter (deelgebied Beek), Jop Bakker (Loerbeek), Gerbert Strang en Guido Janze (Kilder), Gerard Bruens (Braamt) en Gerard ter Heijne en Gerard Jansen (Zeddam). Karel van der Heijden (Natuurmonumenten) wordt bedankt voor het begeleiden, faciliteren en het verzorgen van de vergunningen. Wolf Teunissen (Sovon) dacht mee met de opzet van het project en Lara Marx (Sovon) hielp bij het gereed maken van de digitale invoer. Dankzij het enthousiasme en de ongecompliceerde experimenteerdrijf van Theo Nierkes† (Natuurmonumenten) konden veel maatregelen worden gerealiseerd.

Olaf Klaassen
Olaf.klaassen@sovon.nl

Literatuur

de Boer V. 2011. Ontwikkelingen van de broedvogels in het Bergherbos (Gld) in 1986-2011. Sovon-inventarisatierapport 2011.20. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Klaassen O. 2015. Roofvogels en enkele karakteristieke en schaarse soorten van het Bergherbos in 2014. Sovon-rapport 2015/17. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen

Klaassen O. 2016a. Broedvogels van de akkers van het Bergherbos in 2016. Sovon-rapport 2016/46. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Klaassen O. 2016b. Akkervogeltellingen op de akkers van het Bergherbos in de winter van 2015/16. Sovon-rapport 2016/58. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Foto: Olaf Klaassen

Telgebied Stokkum

Fenologie 2016: opvallende verschillen in weer en aankomsten

Samenvatting

Voor het 37e jaar op rij zijn in het voorjaar van 2016 eerste waarnemingen van zomervogels in ons werkgebied ingestuurd, om hun aankomstpatroon in kaart te brengen (de fenologie). Met dank aan de 20 inzenders, die samen rond de 500 'eerste' waarnemingen hebben genoteerd. Opvallende weersomstandigheden zorgden dit keer voor opmerkelijke verschuivingen in het aankomstpatroon. Dit artikel laat dat voor een aantal soorten zien, onder meer voor de Koekoek.

Het weer in 2016

De winter 2015-16 was de op één na zachtste sinds het begin van de metingen in 1706 en kende geen enkele ijsdag (hele dag temperatuur onder 0 graden). December was recordwarm, maar ook de eerste twee maanden van het nieuwe jaar waren flink boven normaal. De lente kwam vrij laat op gang, maar eindigde warm.

Wat is fenologie?

Fenologie betekent letterlijk de wetenschap van zichtbare verschijnselen: het Griekse φαίω (faino) betekent zichtbaar worden. Onderwerp van studie zijn natuurverschijnselen die ieder jaar terugkeren, zoals de eerste bloei van plantensoorten. Bij vogels gaat het in het bijzonder om de eerste datum van aankomst van een zomergast, de eerste legdatum en de laatste zangwaarneming, en dit allemaal in samenhang met het weer.

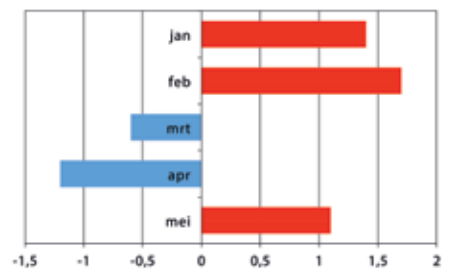
Januari: eerste helft was zacht, behalve in het noordoosten van het land (extreme ijzel in de eerste week). Na een koude periode in de derde week liep de temperatuur aan het eind van de maand weer op tot flink boven normaal. Natte maand met 25% meer neerslag dan normaal!

Februari: De eerste periode van 10 dagen was wisselvallig en zacht. Na een frisser tijdvak met lichte vorst en noordelijke winden werd het laatste deel opnieuw erg zacht. Ook deze maand was nat, met in Leuvenheim ruim 20% meer neerslag dan normaal.

Maart: Vrij koud en zonnig, met langdurig wind uit noordelijke richtingen. Pas tegen het eind van de maand liepen de temperaturen naar waarden boven normaal bij een zuidwestelijke stroming.

April: Een vrij koude en natte maand (30% meer neerslag). De eerste helft wisselvallig, maar ook veel zuidwestelijke winden en zacht. Daarna koel en wind uit noord tot noordwest.

Mei: Na een koele start werd het tot

Figuur 1. Afwijking van de gemiddelde temperatuur in 2016 van het langjarig gemiddelde in Leuvenheim

zomers warm door een oostelijke stroming. De tweede helft van de maand wisselende windrichtingen, maar vaak zacht tot warm. Op 31 mei viel in Leuvenheim ruim 50 mm regen!

Juni: zeer warm en vrij wisselvallig. (Bron: KNMI en eigen waarnemingen)

De oogst van dit jaar

Het aantal ingezonden lijsten is met 20 iets lager dan de 24 van de laatste twee jaar. Die deelnemers leveren wel volle lijsten in, zodat het totaal aantal waarnemingen op 504 komt. Na aftrek van te late en dubbele data blijven er 481 data over om mee te rekenen en dat is hoog te noemen, goed voor de 6e plaats in de 37 jaar!

Opvallend is het geheel ontbreken van de Zomertortel, maar dat past wel in de trend... De Boomvalk doet het met 10 data juist goed net als de Bosruiter met 9. Nemen ze weer wat toe?

De inzenders

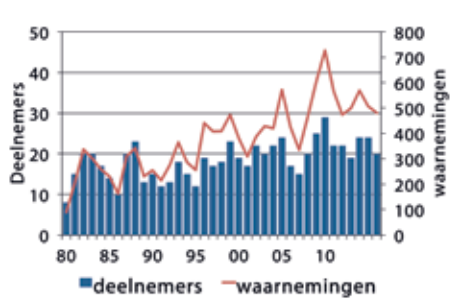
Zoals gezegd kwamen er 20 vaak volle lijsten binnen. Roy Verhoef scoort met een datum voor alle 45 soorten het hoogst. Marcel Ruijs volgt op kleine afstand met

42 met in zijn kielzog Dick van Dorp, Vincent de Boer en Erik Lam met 41. Allemaal mannen, maar Greta van Hoorn bewijst dat minder soorten zeker niet minder kwaliteit hoeft te betekenen: ze staat met 5 soorten in de top drie van het aantal allereerste waarnemingen! Erik Lam staat dit jaar in deze 'competitie' met 8 soorten aan kop. Roy Verhoef en Marcel Ruijs hebben één 'eerste vogel' minder. Maar elke eerste waarneming van iedere deelnemer telt mee!

Dit zijn alle inzenders op alfabetische volgorde met tussen haakjes het aantal soorten waarvan de allereerste waarneming wordt genoteerd: Jettie van Assendelft; Luc Berris (2); Vincent de Boer (2); Bob Coenen (1); Dick van Dorp (5); Fokko Erhart (2); Marié Fels; Abel Gyimesi (1); Greta van Hoorn (5); Norbert Kwint (1); Erik Lam (8); Anneke Louwe Kooijmans (2); Jos Pilzecker (1); Hans Quaden (4); Marcel Ruijs (7); Henk Ruissen (2); Jan Schoppers (3); Cor de Vaan (3); Roy Verhoef (7); Egbert Vrieling (1). Iedereen bedankt!!!

De eerste vogels per soort

Van 10 soorten is de eerste waarneming opvallend vroeg in 2016. Dat wil zeggen: vroeger dan de standaarddeviatie rond de gemiddelde eerste waarneming. Dit ligt dicht bij het gemiddelde van 9,6 per seizoen. Meerdere soorten komen érg vroeg aan. De Grasmus wordt één dag vroeger gezien dan de allereerste datum in de voorgaande 36 jaar. Bosruiter, Tapuit, Gekraagde Roodstaart en Tuinfluiter halen een nieuwe recorddatum net niet. De Boomvalk arriveert opvallend laat, terwijl het aantal data dit jaar juist vrij hoog is!

Figuur 2. Aantal deelnemers en waarnemingen in 1980-2016

Verschillen met Waarneming.nl/site VWA

Meestal wijken de eerste data op Waarneming.nl niet opvallend af van onze serie, niet meer dan enkele dagen tot een week, maar dit jaar staan er forse uitschieters bij (zie laatste kolom in de tabel). Wespendif, Sprinkhaanzanger en Grauwe Vliegenvanger worden bij W.nl al tweeëneenhalve week eerder gemeld. Alle drie vogels met een lage trefkans door gedrag, biotoop of geluid, die in lage aantallen ingestuurd worden. Veel opmerkelijker is de Tuinfluiter, die Luc Berris 16 dagen eerder spotte dan de eerste op W.nl!

De gemiddelde aankomstperiode per soort

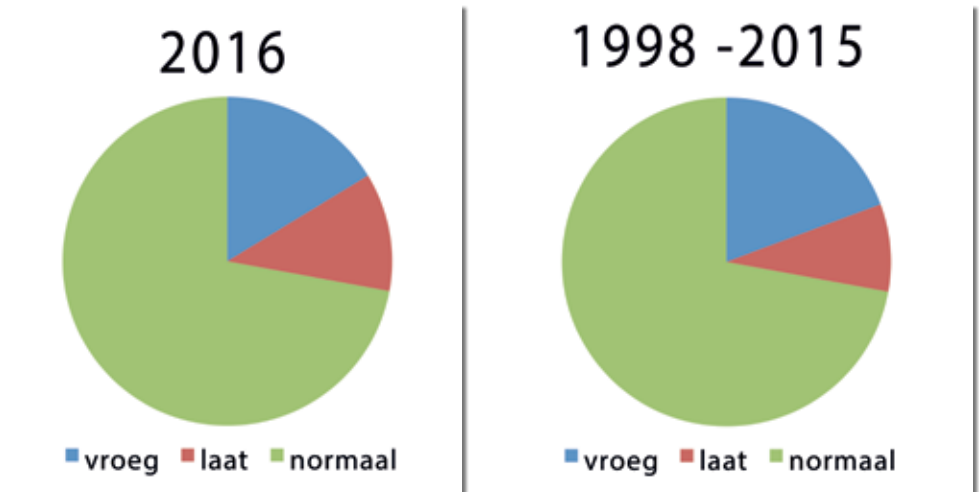
Hiervoor gebruiken we de zogenoemde mediane datum: de datum waarop 50% van de waarnemingen binnen is. Dit jaar zijn er minder soorten die vroeger dan gemiddeld aankomen en wat meer met een relatief late aankomst. Vooral de soorten die in mei aankomen, zijn laat: zij komen tot wel 11 dagen na de gemiddelde datum aan

(Wespendief, Sprinkhaanzanger). Bij de vroege soorten is die afwijking veel kleiner, hooguit een dag of twee, maar de Kleine Plevier arriveert gemiddeld 5 dagen voor zijn normale tijdvak.

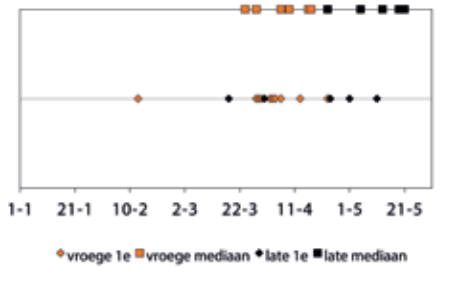
Ook in 2016 vallen een paar soorten ineens massaal ons gebied binnen. Bij de Zwartkop zien vijf leden de 'allereerste' op 2 april en vier anderen op de dag erna, maar ook de Visdief (minder algemeen, dus lagere trefkans) wordt door vier waarnemers als 'eerste' gezien. Voor dit soort dingen zou je naar het tijdstip moeten kijken om te weten wie echt de eerste scoort ... Zo'n wedstrijd zal het toch niet worden!

Invloed van het weer

Dit trekseizoen laat flinke afwijkingen van het normale weerpatroon zien. Een opvallend zachte winter wordt gevolgd door een relatief koud voorjaar met vooral een lage gemiddelde temperatuur in april,

Figuur 3. Verdeling van het aantal soorten met een vroege, late en gemiddelde aankomstdatum, in 2016 (links) en de periode 1980-2015 (rechts)

Figuur 4. Timing van soorten, die in 2016 vroeger of later aankomen dan normaal, op de onderste lijn voor de eerste waarnemingen en op de bovenste voor de gemiddelde aankomsten. Opvallende tweedeling met omslag in tweede helft april

de belangrijkste maand (zie figuur 1). Terwijl die figuur vorig jaar naadloos op de periodes met veel vroege of late aankomsten paste, lijkt daar dit jaar niks van te kloppen. Vrijwel alle vroege soorten komen in 2016 in de laatste week van maart tot half april aan. In de koudste periode!

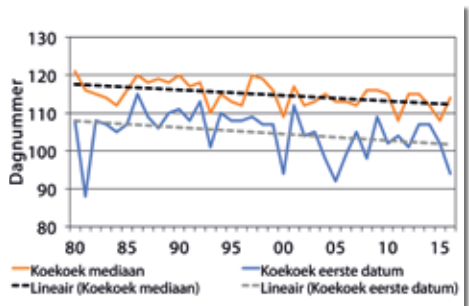
Uiteraard moet je niet alleen van onze lokale temperaturen uitgaan. Zuidelijker weersomstandigheden hebben vaak meer invloed. Vogels blijven daar meestal 'even hangen' als het bij ons slecht is. De trekdrang is wel zodanig groot, dat ze geen 6 weken wachten ... Toch, als je specifiek gaat kijken dan naar die grove maandtemperatuur, zie je dat er juist eind maart-begin april een tijdvak was met zuidwestelijke stroming en zachter weer! Veel soorten hebben van dat gunstige luik in het koude voorjaar geprofiteerd! Dat er ook flink wat minder goede omstandigheden waren, blijkt uit het relatief hoge aantal soorten dat duidelijk later aankomt dan normaal. Dit geldt zowel voor de eerste waarnemingen als bij de gemiddelde datum.

Koekoek

Het aankomstpatroon van de Koekoek mag in een artikel dat in het 'Jaar van de Koekoek' verschijnt niet ontbreken. In het Engelse BTO cuckoo-project blijkt dat hún Koekoeken in een maand of vier West-Afrika bereiken, via een westelijke route over Spanje óf een oostelijke route over Italië/Griekenland. Over de terugweg naar Noordwest-Europa doen ze maar twee maanden.

Hoewel de aantallen niet groot zijn, vallen Koekoeken aardig op en ze bestrijken flinke 'territoria'. Ze roepen je al van verre toe en zijn niet moeilijk te herkennen. Koekoekwaarnemingen worden dan ook ieder jaar in redelijke aantallen ingestuurd voor ons fenologieproject. Het gemiddelde ligt op ruim 12 per jaar met een maximum van zelfs 23.

De periode waarbinnen de eerste Koekoek kan worden waargenomen, is best groot. De allervroegste waarneming staat op 29 maart 1981 en in 1986 werd de eerste pas op 25 april gemeld, een verschil van liefst vier weken! De spreiding rond de gemiddelde aankomst (lees: mediaan) is

Figuur 5. De Koekoek komt in de periode 1980-2016 steeds vroeger aan: zowel de eerste als de gemiddelde datum vertonen een dalende trend (voor verklaring dagnummers: zie kader)

Van dagnummer naar datum

In berekeningen werkt een dagnummer makkelijker dan een datum. Daarvoor gebruiken we de Juliaanse kalender:

Dag 60 = 1 maart

Dag 75 = 16 maart

Dag 91 = 1 april

Dag 105 = 15 april

Dag 121 = 1 mei

Dag 135 = 15 mei

met 13 dagen veel krupper (van 18 tot 30 april). Uit de trendlijnen blijkt, dat zowel de eerste Koekoek als de grote massa tegenwoordig ongeveer een week eerder aankomen dan bij de start van ons fenologieproject 37 jaar geleden (figuur 5). Ongetwijfeld speelt een stukje waarnemerseffect hierin mee, maar de invloed daarvan zal niet groot zijn.

Twee onderzoeken voor SOVON sluiten goed aan bij onze gegevens (Van den Bremer 2008 en Heemskerk 2009). Zo blijkt de aankomst van de Koekoek tussen 1980 en 2000 (de eerste helft van onze

onderzoekperiode) in een groep vaste BMP-plots twee dagen vervroegd, van 17 naar 15 april. Een onderzoek naar de datumgrenzen van het Broedvogel Monitoring Project komt uit op een vervroeging van 3-4 dagen in 1984-2008. Daarom is vanaf broedseizoen 2017 de datumgrens verschoven naar de periode 10 mei-25 juni, dus vijf dagen eerder dan tot nu toe.

Een grove scan van locaties in ons werkgebied met een grote(re) kans om de eerste Koekoek te scoren, levert een breed scala aan voorkeurshabitats op, zowel voor de Koekoek als voor ons vogelaars! Hierin vallen het Rozendaalse Veld en Meinerswijk wat vaker in de prijzen. Maar ook Azewijnse en Brummense Broek, Hummeloo, Bergherbos komen langs.

De ene soort is de andere niet!

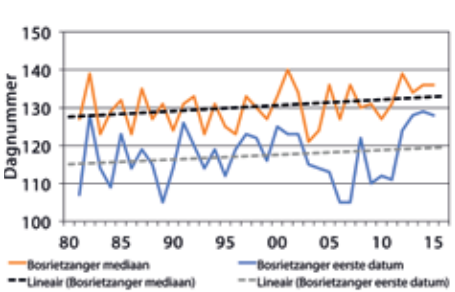
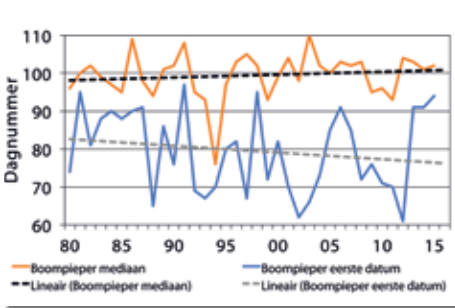
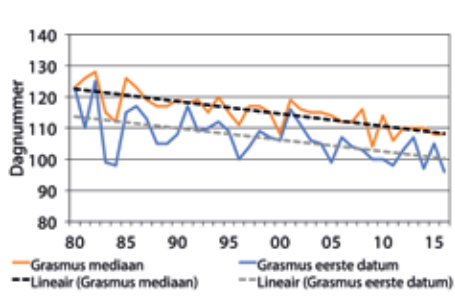
Bij een snelle blik over trends van soorten valt pas op hoe groot de onderlinge verschillen kunnen zijn. Leuke klus voor na mijn pensioen, heb er nu al zin in. Om een indicatie te geven heb ik er drie kort uitgewerkt.

De Grasmus laat een sterke en gelijkmatige trend naar steeds vroegere aankomsten zien. Dat geldt zowel voor de allereerste als voor de massa. De toenemende aantallen van deze zanger helpen natuurlijk ook om de trefkans te vergroten. De Boompieper vertoont het bekende beeld van een soort die al vroeg in het seizoen bij ons te horen is: grote verschillen van jaar tot jaar. Daarnaast moet je naar een specifiek biotoop om hem te treffen, wat ook meer spreiding betekent. Meest opvallend is het verschil tussen eerste en gemiddelde datum: de eerste vogels laten zich eerder

Foto: Fokko Ehrhart

De Grasmus werd één dag vroeger gezien dan de allereerste datum in de voorgaande 36 jaar

Figuur 6. Aankomstrend van Grasmus, Boompieper en Bosrietzanger (van boven naar beneden; voor verklaring van de dagnummers zie kader)

horen, terwijl de aankomst van de massa stabiel blijft of misschien zelfs iets later geklokt wordt. De Bosrietzanger toont juist een tendens naar een latere aankomst. Zou er een verband zijn met koelere meimaanden of de omstandigheden onderweg, en hoe zit het dan met de timing van hun voedsel ...?

Een nieuw seizoen, dus nieuwe kansen

Vanmorgen wees de thermometer -8 aan en zitten we in een heel andere winter dan een jaar geleden. De IJsvogels zullen op zoek moeten naar het laatste open water. Dat is het leuke aan fenologie, je weet nooit wat ons te wachten staat. Onze gegevens worden bovendien dankbaar gebruikt in wetenschappelijk onderzoek (daarover binnenkort meer). Langlopende series blijken heel waardevol. Dus noteer ook in 2017 je eerste waarnemingen en stuur ze in!

Jos Pilzecker

Literatuur:

BTO cuckoo-project: www.bto.org/science/migration/tracking-studies/cuckoo-tracking

van den Bremer, L. 2008. Verandering in de timing van aankomst van Nederlandse zomervogels, SOVON.

Heemskerk, R. 2009. Verandering in timing van territoriale activiteiten van Nederlandse broedvogels in de periode 1984-2008. Hogeschool Larenstein in opdracht van SOVON.

Foto: Koos Dansen

De Boomvalk arriveert opvallend laat, terwijl het aantal data dit jaar juist vrij hoog is!

Tabel 1: Fenologie 2016

gem. eerste = gemiddelde eerste datum
 gem. mediaan = gemiddelde mediane datum
 mediaan = mediane datum (gem. aankomst: datum waarop 50% van de gegevens binnen is)
 N = aantal waarnemingen
 VWA-site = aantal dagen verschil met vroegste waarneming op de VWA-site/Waarneming.
 n16-mrt V of 6-mrt L = opvallend vroege resp. late datum (buiten de standaarddeviatie)
 6-mrt V of 6-mrt L of 12 = nieuw 'record'

	'80-'15	'80-'10	2016				
soort	eerste datum	gem. eerste	gem. mediaan	eerste	mediaan	n	VWG-site
Zomertaling	27-feb	19-mrt	04-apr	20-mrt	31-mrt	10	-2
Wespendief	28-mrt	23-apr	02-mei	5-mei L	21-mei L	5	-19
Boomvalk	01-mrt	11-apr	26-apr	23-apr L	27-apr	10+	-7
Scholekster	(1-jan)	20-jan	01-mrt	06-feb	24-feb	12	
Kleine Plevier	03-mrt	24-mrt	13-apr	19-mrt (2x)	23-mrt V	13	-3
Grutto	27-jan	19-feb	06-mrt	23-feb	12-mrt	13	
Zwarte Ruiter	02-feb	03-apr	21-apr	2-apr (2x)	23-apr L	7+	
Tureluur	26-jan	14-mrt	22-mrt	18-mrt L	22-mrt	11	
Groenpootruiter	17-mrt	10-apr	24-apr	14-apr	23-apr	9	
Witgatje	14-jan	04-mrt	30-mrt	05-mrt	25-mrt	6	
Bosruiter	29-mrt	22-apr	04-mei	3-apr V	25-apr	9+	0
Oeverloper	14-mrt	05-apr	22-apr	23-apr V	1-mei L	8	
Visdief	24-mrt	12-apr	24-apr	14-apr (4x)	16-apr V	13	-4
Zwarte Stern	03-apr	17-apr	30-apr	16-apr	29-apr	8	-2
Zomertortel	19-mrt	22-apr	04-mei	x	x	0	
Koekoek	29-mrt	16-apr	26-apr	4-apr V	24-apr	16	-1
Gierzwaluw	03-apr	18-apr	29-apr	22-apr	28-apr	19	-7
Boerenzwaluw	16-mrt	24-mrt	08-apr	22-mrt	28-mrt V	19	0
Huiszwaluw	28-mrt	11-apr	23-apr	30-mrt V	17-apr	14+	-6
Oeverzwaluw	20-mrt	15-apr	23-apr	02-apr	9-apr V	10	-7
Boompieper	02-mrt	20-mrt	08-apr	31-mrt L	09-apr	13	0
Gele Kwikstaart	23-feb	23-mrt	15-apr	25-mrt	6-apr V	15	+4
Tapuit	26-mrt	07-apr	19-apr	30-mrt V	17-apr	9	-3
Blauwborst	16-mrt	27-mrt	10-apr	01-apr	04-apr	8	-1
Roodborsttapuit	14-feb	10-mrt	25-mrt	13-feb V	31-mrt	8	
Paapje	14-mrt	22-apr	29-apr	22-apr	26-apr	4	0
Gekraagde Roodst.	24-mrt	07-apr	21-apr	28-mrt V	17-apr	16+	+5
Zwarte Roodstaart	26-jan	13-mrt	01-apr	06-mrt	30-mrt	11	

	'80-'15	'80-'10	2016				
soort	eerste datum	gem. eerste	gem. mediaan	eerste	mediaan	n	VWG-site
Nachtegaal	15-apr	20-apr	01-mei	16-apr	27-apr	7	-1
Sprinkhaanzanger	08-apr	21-apr	25-apr	27-apr	13-mei L	6	-18
Rietzanger	02-apr	23-apr	26-apr	13-apr V	23-apr	6	-5
Bosrietzanger	15-apr	26-apr	09-mei	25-apr	19-mei L	10	+8
Kleine Karekiet	02-apr	24-apr	09-mei	23-apr	04-mei	13	-6
Grote Karekiet	10-apr	29-apr	09-mei	11-mei L	x	3	-6
Spotvogel	14-apr	29-apr	14-mei	8-mei (2x)	11-mei	9+	
Zwartkop	26-feb	26-mrt	12-apr	2-apr (5x!)	06-apr	19	
Tuinfluitier	28-mrt	14-apr	28-apr	2-apr V	30-apr	14+	+16
Grasmus	07-apr	17-apr	29-apr	6-apr V	18-apr	15	0
Braamsluiper	19-mrt	12-apr	25-apr	13-apr (2x)	17-apr V	16	-7
Fitis	01-mrt	24-mrt	07-apr	31-mrt	04-apr	17	0
Tijftjaf	09-feb	08-mrt	19-mrt	12-mrt (2x)	26-mrt	17	
Fluiter	05-apr	22-apr	29-apr	17-apr (2x)	23-apr V	11+	-5
Grauwe Vliegenv.	01-apr	23-apr	04-mei	02-mei	05-mei	8+	-16
Bonte Vliegenv.	25-mrt	13-apr	25-apr	10-apr	22-apr	10	-10
Wielewaal	24-apr	02-mei	10-mei	04-mei	09-mei	6	0

Foto: Koos Dansen

Winterwaarneming Roodborsttapuit tijdens de excursie naar het Pannerdensch kanaal, 21 januari 2017

Excursie Pannerdensch Kanaal ... Je maakt wat méé met de VWGéé!!

Op zaterdagavond 21 januari jl. sprak de weerman "vannacht gaat het stevig vriezen met uitschieters naar min 10°", waarop mijn doorgaans vriendelijke echtgenote zei "je voelt je toch nog steeds wel goed hè"? Dit was geen gewoon blijk van belangstelling, dit was een verwijzing naar mijn plan voor die zondagochtend, waarbij de vinger naar het voorhoofd gestrekt werd. Kortom ... gekkenwerk volgens haar. Een vogelfietsexcursie onder nul ... da's vragen om Rijnstate.

Ik ben toch om 7 uur opgestaan (en mijn echtgenote deed net alsof ze sliep ...), heb met bevroren vingers de fiets op de drager

geplaatst, kreeg de elek. plug niet in de aansluiting, maar ach ... onder deze weersomstandigheden op zondagochtend ... geen kip op de weg toch! Station Westervoort, daar was het nóg kouder, maar geloof het of niet ... om 8.30 u. stonden zeven mannen en één vrouw samen te kleumen met maar één doel: vogels spotten langs het Pannerdensch Kanaal. Onder hen enkele vermaarde vogelspotters, wier voornaam ik in de tekst zal vlechten en dan maar afwachten of ze opvallen.

Je bent zó bij het water, je ziet het alleen niet vanwege potdichte mist. De vogels ons

Foto : Koos Dansen

Koude start van de fietsexcursie langs het Pannerdensch Kanaal

dus ook niet. Na enige tijd, waarin we wèl een drone gespot hebben, kwam de zon op, die heerlijke koperen ploert, en Maarten zag toen meteen al een oranje Aalscholver, oranje aan de onderkant hè ... vanwege die laagstaande zon hè. Zoals te verwachten viel waren we Koos òf kwijt òf hij zorgde voor veel oponthoud door op zijn buik te gaan liggen fotograferen, maar dan stonden wij te stampvoeten om weer bloed in de voeten te krijgen. Mijn versnellingshandle was inmiddels ook ontdooid, dus dat reed wat lekkerder. De eerste paar uur ging het meer over ijstènen dan IJsvogels, maar toen hadden we wel al een aardige score opgebouwd. De fanatiekelingen onder ons, zeker zes van de acht!, vonden, dat alles geteld moest worden, dus lees maar snel verder: Mus, Heggenmus, Zwarte Kraai, Merel, Vink, Roodborst, Ekster, Spreeuw, Blauwe Reiger, Pimpel- en Koolmees en Grauwe Gans ... het gewone spul dus. Ja ... zo kom je wel aan vijftig zeg.

Het werd warmer, dus het spul begon te vliegen of te zwemmen ... Brandgans en Kolgans, Grote Zaagbek, Torenavalk, Graspieper, Smient, Dodaars, we kwamen lekker op gang, maar de balpen om dit op te schrijven bleef moeilijk doen van de kou. Wilde en Slobeend, Witte Kwikstaart, Meerkoet en Waterhoen, toe maar ... met elke graad minder koud méér vogels. Komen we bij een plas open water ... zitten daar zes vissers op een rij. Ik kon niet zien of ze niet al bevroren waren, maar ze bewogen niet. "Je moet toch wel een verdomd slecht huwelijk hebben, als je om deze tijd bij deze temperatuur het huis uitgestuurd wordt ... dacht ik nog, maar toen ... toen ... zat daar óók een IJsvogel te vissen. Mooier kun je het toch niet hebben, ik hoorde niemand meer over de kou.

Verder richting Pannerden met Buizerd, Zanglijster, Groenling, Putter, Roodborstta-puit ... wat je allemaal toch niet ziet met acht personen zeg. Vier keer Meeuw (jullie kennen die wel hè), niet alleen Houtduif, maar ook Turkse Tortel en tja ... kan niet missen hè, die Nijlganzen. Weten jullie welke vogel twee keer zo mooi wordt als hij/zij in de sneeuw staat? Nee hè ... de Fazant ... oh wat stak die mooi af tegen de sneeuw, ze waren er als trio, nog mooier. De Grote Zilverreiger ... die viel nu juist helemaal niet meer op, die versmolt met het sneeuwlandschap. Vlakbij Pannerden de Ooievaar (had die niet allang weg moeten zijn?) en de Kauw en toen ... na ruim vier uur in de ijzige koude ... koffie of erwtensoep met roggebrood en katenspek of hete chocolademelk met slagroom, het grote ontdooien was begonnen.

Je bent dan pas halverwege hoor, maar terug gaat altijd sneller, zeker als je al op 37 soorten zit en weet ervan hebt, dat de helft van onze gevederde vrienden een zonnetripje geboekt heeft. Dat wij daarna de Kievit, de Krakeend, de Wintertaling, de Sperwer, de Matkop, de Wulp, de Gaai, de soep- en de Canadese Gans en Holenduif gezien hebben, willen jullie natuurlijk wel van ons aannemen en ook dat Ivo steeds Kramsvogel riep, als er niets te zien was, maar ... dat wij óók maar liefst twee Steenuiltjes hebben zien zitten zonnen, dat is natuurlijk de buitencategorie hè. Bij de lunch waren we al ontdooid en nu begonnen we te smelten. Zei ik het niet ... "je maakt wat méé met de VWGéé". Na 34 km in ruim zes uur weer terug, Cor de Vaan ... je wordt nogmaals bedankt, ijskoud de beste!!

Herman Boesveld

Plotselinge opmars van de Kortsnavelboomkruiper op de Zuidoost-Veluwe

Inleiding

Sinds 2009 worden jaarlijks één of meer zingende Kortsnavelboomkruipers opgemerkt op de Zuidoost-Veluwe. In 2016 deed deze soort er een schepje bovenop. Alleen al in de BMP-plots (14% van de oppervlakte bos in het studiegebied) werden tien territoria vastgesteld. Een welkome aanvulling natuurlijk, maar bovenal een boeiende ontwikkeling. Waar komen ze zo plotseling vandaan? En om hoeveel territoria zou het gaan? Intrigerende vragen waar we in dit artikel een antwoord op proberen te geven. We beginnen met een korte introductie van de Kortsnavelboomkruiper. Dat lijkt ons nuttig want het is één van de moeilijkste soorten uit ons werkgebied.

Introductie

We staan er maar weinig bij stil, maar onze gewone Boomkruiper *Certhia brachydactyla* is eigenlijk heel bijzonder. Het is één van de negen (van de ruim 10.000) vogelsoorten die bijna alleen in Europa voorkomen. Het bescheiden broedareaal omvat continentaal West-, Midden- en Zuid-Europa. Peanuts vergeleken het broedareaal van de Taigaboomkruiper *Certhia familiaris*, dat zich uitstrekt van de Britse eilanden tot en met Japan! Opmerkelijk genoeg komt deze soort in Nederland weinig voor. De in Noord- en Oost-Europa broedende nominaatvorm *C. f. familiaris* is een zeldzame wintergast, die met name op de Waddeneilanden wordt opgemerkt. De Midden-Europese vorm *C. f. macrodactyla* broedt schaars

langs de oostgrens. Deze ondersoort van de Taigaboomkruiper wordt "Kortsnavelboomkruiper" genoemd, de 'soort' waar dit artikel over gaat. De Britse ondersoort *C. f. britannica* geldt als honkvast en bereikt voor zover bekend het continent niet.

Hoewel Boomkruiper en Kortsnavelboomkruiper sterk verwant zijn en in hetzelfde habitat kunnen voorkomen, hybridiseren ze zelden. Er zijn drie gevallen gedocumenteerd, waarvan twee net buiten het aaneengesloten broedareaal van de Kortsnavelboomkruiper (Krüger & Chrost 2014). Eén van de gevallen vond in 2005 plaats in een voormalig hakhoutbos bij Olst (Ov.), waarbij wordt vermoed dat het mannetje een vertegenwoordiger van de nominaatvorm is (Zekhuis & Derks 2006). In tegenstelling tot de Boomkruiper is de Kortsnavelboomkruiper een bosvogel pur sang. Bosfragmenten van minder dan 10 ha worden doorgaans vermeden. In bossen waar beide soorten voorkomen heeft de Kortsnavelboomkruiper een voorkeur voor bomen met gladde stammen, terwijl Boomkruipers bomen met ruwe schors prefereren. Dit is vrij logisch te verklaren door de anatomie van beide soorten: Kortsnavels hebben een veel langere achternagel (dus meer grip op gladde stammen) en een gemiddeld kortere snavel (dringen minder goed in spleten in ruwe schors door) dan hun tweelingbroer. In bomen met ruwe schors zoals eik en grove den is de gewone Boomkruiper dus in het voordeel (maar zie discussie).

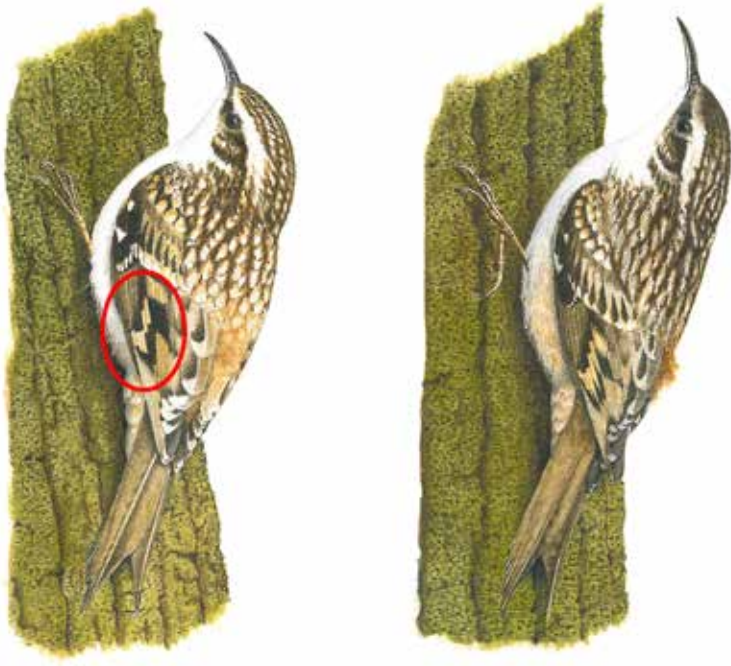
Herkenning

Beide soorten lijken sterk op elkaar maar ze zijn op grond van de zang en de roep goed uit elkaar te houden. In tabel 1 en figuur 1 hebben we de belangrijkste determinatiekenmerken van de Kortsnavel samengevat. Voor geluiden verwijzen we naar de site "xeno-canto" (<http://www.xeno-canto.org/species/Certhia-familiaris>).

Sommige kenmerken zijn alleen op foto's goed te zien. Dat geldt in het bijzonder voor de lange achternagel en het 'trapje' op de vleugelstreep. De combinatie van de witte onderzijde, witte wenkbrauwstreep, sterker wit gevlekte of gestreepte kruin en relatief korte snavel geeft de geoefende kijker het

vertrouwen dat het om een Kortsnavelboomkruiper gaat. Ook het gedrag van de Kortsnavelboomkruiper wijkt subtiel af van de Boomkruiper. Kortsnavels verplaatsen zich sneller van stam tot stam en fladderen wat meer, als een Goudhaan. Maar zoals gezegd: geluiden vormen de basis, en zichtwaarnemingen zijn ondersteunend.

Wel is verwarrend dat Kortsnavelboomkruipers geregeld strofes van Boomkruipers in hun repertoire opnemen, of de zang soms zelfs uitgebreid imiteren. Zo'n imitator wordt 'mengzanger' genoemd. Andersom bootsen Boomkruipers in onze streken nauwelijks Kortsnavelboomkruipers na (Schwerdtfeger &

Figuur 1. Schets Kortsnavelboomkruiper (links) en Boomkruiper (rechts). Kenmerken van de Kortsnavel als de vleugelstreep met 'verschoven trede' (zie rode cirkel) en de lange achternagel zijn in de praktijk moeilijk te zien. De wenkbrauwstreep en in mindere mate de snavel zijn variabel en geen sluitende kenmerken. De combinatie van overwegend witte onderzijde, sterker wit gevlekte kruin, overwegend witte wenkbrauwstreep en relatief korte snavel geeft wel houvast. Kortsnavels zijn bovendien beweeglijker dan Boomkruipers

Tabel 1. Samenvatting van de belangrijkste determinatiekenmerken van de Kortsnavelboomkruiper

Kenmerk	Omschrijving
Roep	IJle srrie als van Merel maar zachter. Ook een Bkr-achtige tie-tie-tie roep, maar scheller.
Zang	Onopvallende zang met hoge 2-3 sec. lange dalende strofe (watervalletje) die het meest doet herinneren aan de zang van een Pimpelmee
Snavel	Gemiddeld iets korter dan Bkr maar er is overlap. Alleen bruikbaar in combinatie met andere kenmerken
Onderzijde	De onderzijde excl. de flanken is duidelijk witter dan die van de Bkr. Redelijk bruikbaar kenmerk
Kruin/wenkbrauwstreep	Wenkbrauwstreep gemiddeld witter dan Bkr, kruin dikwijls wit gevlekt/gestreept tot op de snavelbasis. Voorhoofd van Bkr meestal egaal bruiner, niet zo vlekkerig. Redelijk bruikbaar kenmerk.
Achternagel	Achternagel veel langer dan Bkr maar door beweeglijkheid lastig te zien.
Trapje op vleugelstreep	Vleugelstreep heeft een verschoven trede (trapje loopt op). Dit kenmerk is door de beweeglijkheid nauwelijks te zien (wel op foto's)

Thielcke 1986, Glutz von Blotzheim & Bauer 1993, Krüger & Chrost 2014), mogelijk omdat Kortsnavelboomkruipers hier te weinig voorkomen om door Boomkruipers geïmiteerd te kunnen worden.

Methode

In een artikel over deze soort in Twente verzuchtte de auteur: “de Kortsnavelboomkruiper is de moeilijkste vogelsoort uit ons werkgebied” (de Bruijn 2010). Dat geldt vast ook voor ons werkgebied. De zang draagt niet erg ver en wordt vooral in februari-maart ten gehore gebracht, en ook dan slechts mondjesmaat. In april en mei zijn Kortsnavels zwijgzamer, gevolgd door een tweede zangpiekje vanaf eind mei. Met name in de tweede zangpiek worden Kortsnavelboomkruipers echter gemakkelijk overstemd door andere bosvogels. Buiten het broedseizoen is het nog lastiger om er een te vinden, zeker als men niet goed bekend is met de contactroepjes. Het is dan ook tamelijk nutteloos om ‘zo maar’ door het bos te zwerven op zoek naar Kortsnavelboomkruipers. Toevalstreffers zijn dan bepaald niet uitgesloten, maar het levert niet echt informatie op waar we veel mee kunnen.

Het is verstandiger om uit te gaan van BMP-resultaten omdat een klein gebied dan intensief wordt bekeken (van Dijk & Boele 2011), wat bij analyses meer houvast geeft (maar zie discussie).

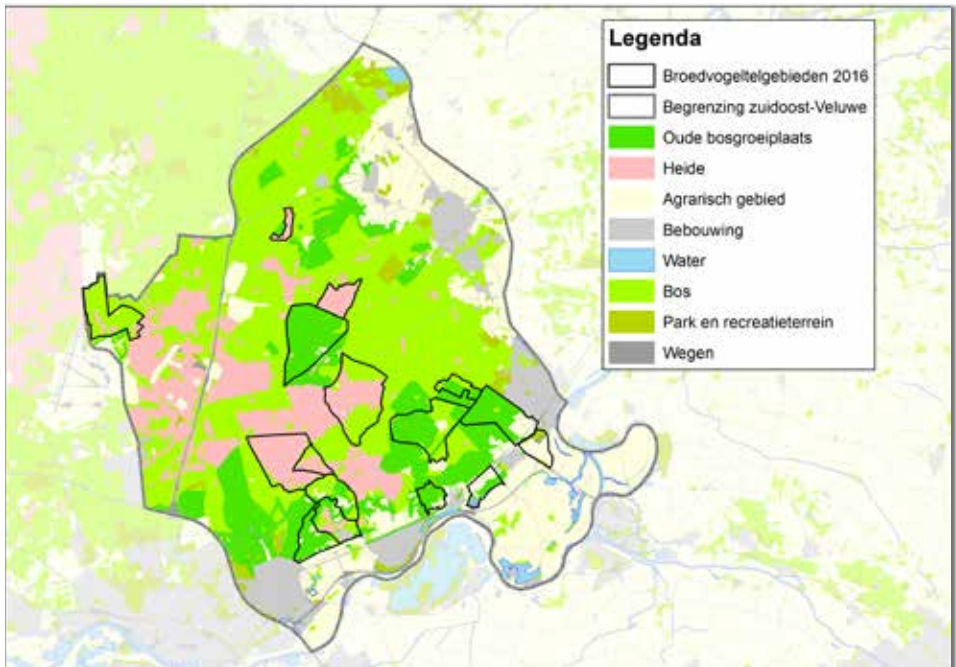
Het hedendaagse studiegebied is tegenwoordig wat kleiner dan bij de start van de monitoring in 1982 (Lensink 1993) maar beslaat nog altijd 10.185 ha bos. Sommige BMP-plots worden jaarlijks onderzocht (Hagenau, Imbosch-Oost, voorheen ook Park Rozendaal). Een ander deel gebeurt roulerend, met een driejaarlijks of soms zesjaarlijks interval. Er wordt gewerkt met twee varianten van de BMP-methode. De variant BMP-A richt zich op alle broedvogelsoorten, wat acht ochtendbezoeken noodzakelijk maakt. In 2016 werden (in bos) twee BMP-plots op alle soorten gemonitord: Hagenau en Rhederoord-Zuid. In de overige BMP-plots werd gewerkt met BMP-B, waarbij de talrijke soorten niet worden meegenomen. Daardoor is de oppervlakte wat groter en er zijn ook minder ochtendbezoeken nodig. In 2016 bevond zich 1.422 ha bos in de BMP-plots, ofwel 14% van het bosoppervlak in het studiegebied (figuur 2).

Bij de inventarisatie werd deels gewerkt met geluidsnabootsing ('tappen', ofwel afspelen van geluidsoptnames), maar dat gebeurde pas structureel vanaf 2014. Het geluid werd wel steeds op dezelfde locatie afgedraaid om de resultaten vergelijkbaar te houden (ca. één locatie per 15 ha bos). Kortsnavelboomkruipers reageren daar overigens wisselend op. Ze komen geregeld even kijken, zelfs op ooghoogte, maar zijn razendsnel weer weg. Soms kan 'tappen' de zang stimuleren, al kan het, als dat al gebeurt, soms meer dan vijf minuten duren voordat ze reageren.

Voorkomen in 2016

In 2016 werden 10 territoria vastgesteld in de BMP-plots, ofwel 0,7 territoria/100 ha bos (figuur 3). Daarnaast waren er waarnemingen die niet voldeden aan de

BMP-criteria omdat er geen herhaalwaarnemingen waren. Het aantal van 10 territoria kan dus gezien worden als absoluut minimum. In alle gevallen ging het om zang, alarm, waarnemingen van paren en in één geval om nestbouw (Onzalige Bossen nabij Carolinahoeve). Verder zijn buiten de BMP-plots her en der 'losse waarnemingen' gedaan van zingende Kortsnavels. Alles bij elkaar is er in 2016 in het hele studiegebied (10.185 ha bos) op ten minste 16 locaties territoriaal gedrag van Kortsnavelboomkruipers waargenomen. Het habitat bestond in alle gevallen uit oud structureel gemengd bos of oud gemengd naaldbos. In alle gevallen waren oude beuken aanwezig, doorgaans in de vorm van lanen (zie foto blz 38). Eén van de territoria, in de Onzalige Bossen, bevond zich in een homogeen

Figuur 2. Ligging van de BMP-plots die in 2016 op de Zuidoost-Veluwe onderzocht zijn

Tabel 2. Samenvatting broedbiotoop van de tien zekere territoria die in 2016 in de BMP-plots werden vastgesteld

BMP-plot	bostype	Bodem	leeftijd (jaar)	beuk	eik	Am. eik	berk	gr. den	fijnspar douglas	larix spec.
Imbosch-Oost	gemengd bos	haarpodzol, grof zand	>130	20%	20%	0%	10%	50%	0%	0%
Imbosch-Oost	gemengd bos	haarpodzol, grof zand	>130	20%	10%	0%	5%	55%	0%	0%
Hagenau	gemengd bos	holtpodzol, grof zand	>130	20%	20%	0%	5%	45%	10%	0%
Onzalige Bossen	gemengd naald	zandige löss	>130	20%	0%	0%	0%	40%	30%	10%
Onzalige Bossen	beukenbos	zandige löss	>130	100%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Onzalige Bossen	gemengd bos	zandige löss	>130	20%	10%	0%	0%	30%	20%	20%
Rhederoord-Zuid	gemengd bos	zandige löss	>130	20%	10%	0%	5%	35%	20%	10%
Herikhuizen-Noord	gemengd bos	zandige löss	>130	30%	10%	0%	5%	55%	0%	0%
Herikhuizen-Zuid	gemengd bos	zandige löss	>130	20%	10%	0%	0%	60%	10%	0%
Beekhuizen	gemengd bos	zandige löss	>130	35%	10%	0%	0%	40%	10%	5%
Gemiddeld	boomsoort	samenstel		31%	10%	0%	3%	41%	10%	5%

opstand van oude beuk. Als regel waren in een straal van 100 m om de zangplek naast beuk ook oude grove dennen aanwezig. In de meeste territoria ook oude fijnspar, douglas, eik en in mindere mate larix spec. (tabel 2). Alle territoria bevonden zich in oud bos op oude bosgroeiplaatsen, locaties die op de Topografische en Militaire Kaart van 1850 al als bos staan aangeduid (van Dorland et al. 2011).

De informatie in de BMP-plots biedt de mogelijkheid om een onderbouwde raming te maken van het aantal territoria op de Zuidoost-Veluwe in 2016. Hierbij wordt de aanname gedaan dat Kortsnavelboomkruipers alleen territoria bezetten in oud bos op oude bosgroeiplaatsen en dat hierin alle territoria bezet zijn. In de in 2016 onderzochte BMP-plots bevond zich 937 ha bos op oude bosgroeiplaatsen. We gaan uit van een

dichtheid in de BMP-plots van 1.1 territoria per 100 ha bos op oude bosgroeiplaatsen, en een oppervlakte van 2.932 ha bos op oude bosgroeiplaatsen. Daarmee zou het aantal aanwezige territoria op 25-35 geraamd kunnen worden, waarbij een marge rond het berekende gemiddelde van 30 territoria wordt aangehouden (figuur 4).

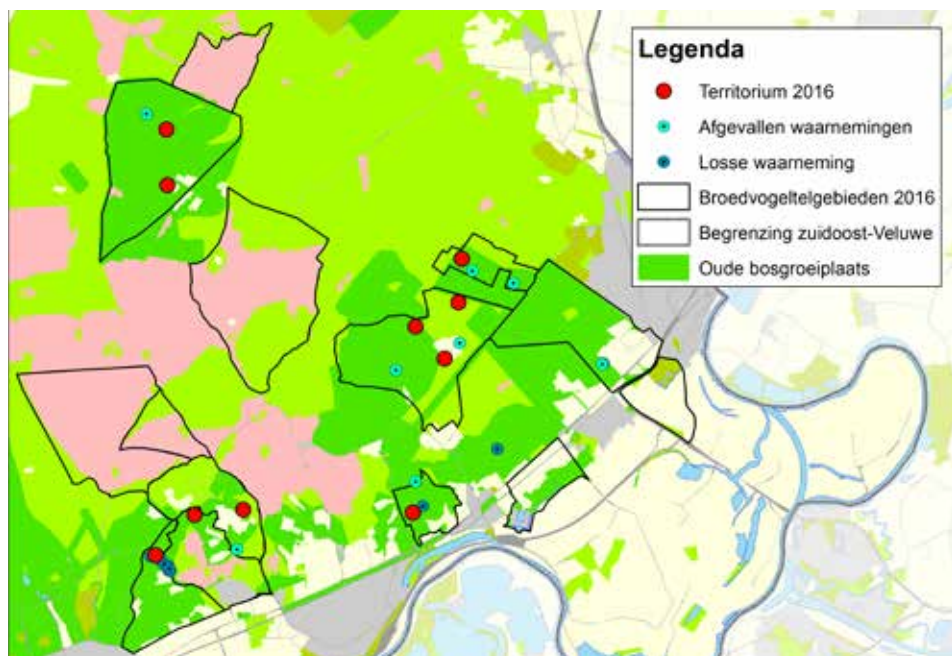
Vestigingsgeschiedenis Zuidoost-Veluwe

Het eerste geval uit het studiegebied dateert uit de zomer van 1961 toen twee Duitse vogelaars de soort ca. 8 km van Arnhem aan de weg naar Apeldoorn zouden hebben waargenomen. Dit geval is helaas niet goed gedocumenteerd. De vogelaars waren zich echter bewust van het bijzondere karakter van de waarneming (Waldeck 1962). Daarna bleef het stil tot de waarneming op 23 maart 1990 in het Rozendaalse Bos (Lensink 1993). Vrij kort daarna, van 15 t/m 27 januari 1992,

werd in deze omgeving wederom een vogel waargenomen. Dit was waarschijnlijk een echte Taigaboomkruiper, dus van Noord-Europese herkomst (de Bruijn 2010, www.dutchavifauna.nl).

Pas ver na de eeuwwisseling doken Kortsnavels weer op in het studiegebied. Frank Wagenaar zag er één op 23 februari 2008 bij kasteel Biljoen. In BMP-plot Hagenau bij Dieren werd in mei 2009 een zingende vogel opgemerkt, en in maart 2009 in het Kooibos bij Middachten. Juist buiten het studiegebied, in Landgoed Duno bij Doorwerth, was van 2011 tot en met 2014 een territorium aanwezig; in 2012 werd een broedpoging ondernomen (foto-documentatie aanwezig; waarneming.nl). In het studiegebied werden in 2011-2014 territoria vastgesteld in de BMP-plot Imbosch-Oost (1 in 2014), Hagenau

(1 in 2012 en 2013), Essop (2 in 2014), alsmede een losse waarneming bij Herikhuizen (2014). In 2015 werd in de Onzalige Bossen een territorium vastgesteld in oud gemengd naaldbos met douglas/grove den/lariks en enkele oude beukenlanen. Op 4 juni werd in het centrale deel van Rhederoord een zingende vogel gehoord in oud gemengd bos. Dit was een toevallige waarneming in het kader van aanvullend werk voor de Vogelatlas. Een BMP-kartering van het Rozendaalse Bos (287 ha bos) leverde dat jaar drie territoria op (1.1 paar/100 ha bos). Twee territoriumhouders bevonden zich aan weerszijden van de centrale beukenlaan en werden regelmatig gelijktijdig gehoord. Het derde territorium bevond zich in gemengd bos vlak ten westen van Park Rozendaal (de Boer & van Bruggen 2015).

Figuur 3. Locaties waar in 2016 territoria werden vastgesteld. Daarnaast zijn eenmalig waargenomen vogels en 'losse waarnemingen' daarbuiten ook in beeld gebracht

Broedareaal in beweging

Waar komen deze vogels nu plotseling vandaan? Hoewel de grootste Nederlandse deelpopulatie zich in Zuid-Limburg bevindt, onderdeel van de Eifel/Ardennenpopulatie, ligt het niet voor de hand te verwachten dat de opmars in onze streek hierdoor gevoed wordt. Ook de oostelijke Maasoever tussen Venlo en de Hamert is sinds 1998 bezet, maar de uitbreiding verloopt zeer langzaam. Op de Nijmeegse stuwwal werd de soort in 2007 bij toeval ontdekt, maar de ontwikkeling stagneert hier (Boele et al. 2014).

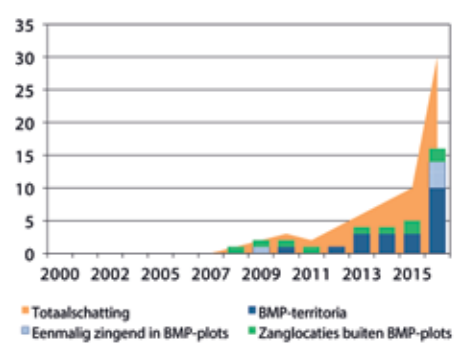
Voor de bronpopulaties moeten we naar het oosten kijken. In de aangrenzende Duitse deelstaat Nordrhein-Westfalen is de Kortsnavel ten oosten van het Rijndal (Westfalen) sterk toegenomen en heeft zich vanuit het Sauerland ook in de bossen in het laagland tot aan Winterswijk gevestigd. In het laagland wordt vooral gebroed in oud beukenbos met dood staand hout, in middelgebergten ook in oude fijnsparopstanden. Het laagland ten westen van de Rijn (Rheinland) is nog niet gekoloniseerd (Grüneberg et al. 2013). Het laagland in de deelstaat Niedersachsen tussen Zuid-

Twente en Osnabrück is goed bezet maar in bosgebieden net ten oosten van Drenthe en Groningen ontbreken ze nog. Ook in Niedersachsen worden uitgestrekte oude bossen als habitat genoemd, waaronder gemengde bossen met eik en haagbeuk. In tegenstelling tot Nordrhein-Westfalen schijnt de areaaluitbreiding niet gepaard te gaan met een duidelijke toename in aantal territoria (Krüger et al. 2014).

Uiteraard stopt areaaluitbreiding niet bij de grens. In 2005 begon de kolonisatie in Twente met een jaar later al het eerste zekere broedgeval (de Bruijn 2010). Met ten minste 8 territoria in 2015 (Boele et al. 2016, Hullegie & Hulsebos 2016) zette de toename langzaam door naar zeker 14 in 2016 (Hulsebos 2016). Vanzelfsprekend ging de opmars ook niet aan de Achterhoek voorbij. In de omgeving van Winterswijk werd in 2008 het eerste (mogelijke) territorium vastgesteld, en de eerste twee broedgevallen in 2011 (Rademaker 2011). In 2014 waren het er ten minste zeven in het werkgebied van de VWG ZO-Achterhoek (Kwak & Leemreise 2015) en in 2015 maar liefst 19 (Boele et al. 2017). In de Noordwest-Achterhoek (Groote Veld) werden in 2009 de eerste twee territoria vastgesteld, in rijk ontwikkeld gemengd bos en in dennenbos met berk (van Rijn et al. 2011).

Bergherbos en omgeving

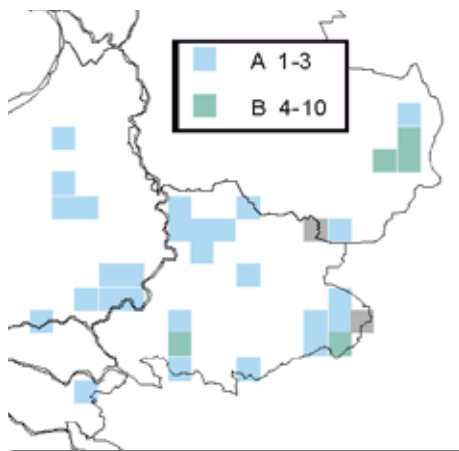
Interessant is natuurlijk te weten hoe de opmars zich heeft voltrokken in de omgeving van Montferland. Niet alleen ligt dit gebied dicht bij de kerngebieden in Westfalen, maar met het heuvelachtige karakter en hellingen met gemengd naaldbos waaronder veel fijnspar heeft het

Figuur 4. Vastgestelde (mogelijke) territoria per jaar met reconstructie van het aantalsverloop

landschap daar ook iets van weg. Dat lijken de Kortsnavelboomkruipers zelf ook wel te vinden. Op 29 december 1967 werd een zingende vogel waargenomen 'tijdens een inventarisatietocht in de Bergherbossen nabij Zeddam' (de Bruijn 1969). Op 8 maart 1986 werd hier wederom een zingende vogel aangetroffen (nabij de Dassenboomse Allee), gevolgd door een zingende vogel in maart 1990. Vermoed werd dat het om zwervende vogels ging (Lensink 1993) maar dat is, met de kennis van nu, bij de twee voorjaarsgevallen allerminst zeker. In 2005 werd in het BMP-plot Vossenweg in het zuiden van het Bergherbos een zingende vogel waargenomen in oud gemengd naaldbos. In 2011 werd een territorium vastgesteld in homogeen fijnsparrenbos, en later in een vak met zomereik en fijnspar (de Boer 2011). Een jaar later, op 23 april werd in het Bergherbos wederom een vogel waargenomen (Vogelwerkgroep Arnhem e.o. 2013). In 2014 werden bij het werk in het kader van de Vogelatlas vier territoria vastgesteld, alle in gemengd oud en structuurrijk naaldbos. Datzelfde jaar werd vanaf 27 februari een territoriale vogel opgemerkt in oude beukenbos in het Stille Wald ten zuidwesten van Wehl. In 2015 werd op 4 april een paar gelokaliseerd in de Plantage bij 's-Heerenberg nadat de zang werd nagebootst. We kunnen dus stellen dat de Kortsnavelboomkruiper zich gevestigd heeft in het Bergherbos en omgeving. Op grond van de BMP-inventarisaties en het atlaswerk kunnen we uitgaan van 5-8 territoria.

Ten westen en noorden van studiegebied Zuidoost-Veluwe zijn nauwelijks Kortsnavelboomkruipers opgemerkt, Oosterbeek en omgeving daargelaten

Figuur 5. Verspreiding van de Kortsnavelboomkruiper als broedvogel in Oost-Nederland in 2013-2016 (www.vogelatlas.nl)

(figuur 5). Interessante waarnemingen zijn die van 25 maart 2006 bij Heideheuvel, Beekbergen (Vogelwerkgroep Arnhem e.o. 2013) en 5 april 2007 in het Hoenderlose Bosch (Deuzeman & van Manen 2007). In de laatste jaren zijn in het kader van de Vogelatlas zingende vogels opgemerkt in het Kroondomein (2014), Berg en Bosch bij Apeldoorn (2015) en bij Vierhouten (2016).

Discussie

In de discussie willen we nader ingaan op vier aspecten: de 'motor' achter de areaaluitbreiding, de snelheid van de areaaluitbreiding, de habitateisen en het toekomstperspectief.

Wat is de motor achter de areaaluitbreiding?

Die vraag is lastig te beantwoorden. Zachte winters zijn mogelijk een factor van betekenis. Kortsnavelboomkruipers gelden niet als zeer wintergevoelig maar kunnen in koude winters en vooral na ijzel (waardoor veel bomen deels met een ijslaag bedekt zijn) gevoelige verliezen

leiden (Glutz von Blotzheim & Bauer 1993, Flade & Schwarz 2004). De 21e eeuw is zacht van start gegaan, waarbij de laatste drie winters (2013/14 tot en met 2015/16) zelfs als uitzonderlijk zacht in de boeken zijn bijgeschreven (<https://www.knmi.nl/nederland-nu/klimatologie/lijsten/hellmann>). Dit kan hebben bijgedragen aan een langjarig hoge winteroverleving, wat, via populatie-groei, heeft geleid tot areaaluitbreiding. Het vreemde is dat de monitoringresultaten in steekproefgebieden in Duitsland maar beperkt wijzen op een toename. De positieve trend in het noordwesten wordt gecompenseerd door lichte afname in middelgebergten (Geodon et al. 2014). Kortsnavelboomkruipers bereiken ook in kerngebieden geen hoge dichtheden (ordegrootte 10 ter/100 ha bos, Glutz von Blotzheim & Bauer 1993). Kennelijk zijn

ze veeleisender dan Boomkruipers die in bossen een veel hogere dichtheid kunnen bereiken. Een populatietoename zou zich dan niet kunnen vertalen in 'inschikken' (zoals bij de meeste bosvogels gebeurt) maar door areaaluitbreiding. Die areaaluitbreiding is met steekproefmonitoring (BMP) alleen overigens moeilijk vast te stellen. Daar zijn veel steekproefgebieden of ook atlasprojecten voor nodig. Daarnaast kan worden verondersteld dat de soort profiteert, mogelijks zelfs in belangrijke mate, van de geleidelijk toenemende ouderdom en variatie van het Nederlandse bos.

Snelheid van de areaaluitbreiding

Uit het voorgaande wordt duidelijk dat de Zuidoost-Veluwe vanuit het oosten gekoloniseerd wordt, dus gevoed wordt

Foto: Rob Vogel

Broedhabitat van de Kortsnavel in Hagenau (Nationaal Park Veluwezoom): oud gemengd bos van beuk, grove den en eik. Ze zijn hier waarschijnlijk het hele jaar aanwezig. Kort na het maken van deze foto op 12 november 2016 werd althans een Kortsnavelboomkruiper gehoord

door Westfaalse bronpopulaties. In ruim tien jaar tijd lijken grotere cohorten vanuit het oosten ons bereikt te hebben, wat een uitbreidingsnelheid van ongeveer 5 km per jaar zou betekenen. Het is waarschijnlijk echter geen massief front van Kortsnavels dat de Zuidoost-Veluwe bereikt heeft. Daarvoor is de dichtheid met 0,7 ter/100 ha bos nog te laag. Kortsnavelboomkruipers worden gemiddeld slechts 2-3 jaar, en maximaal 7 jaar oud (Glutz von Blotzheim & Bauer 1993). Bij een expansiesnelheid van ca. 5 km/jaar is het dus de vraag of de vogels op de Zuidoost-Veluwe wel echte Duitse vogels zijn. Op grond van ringonderzoek lijken de meeste vogels zich in hun levenscyclus enkele kilometers, hooguit enkele tientallen kilometers (maximaal 143 km) te verplaatsen. Ze zijn in ieder geval niet mobieler dan de Boomkruiper (Glutz von Blotzheim & Bauer 1993, Bairlein et al. 2014). Het ligt meer in de rede dat het bij 'onze vogels' gaat om nazaten van paren die in Oost-Nederland gebroed hebben. In zowel Twente, Zuidoost-Achterhoek als op de Veluwezoom is gedocumenteerd dat Kortsnavelboomkruipers al snel na de eerste vestiging tot broeden overgaan (zie eerder dit artikel).

Habitatieisen

Kortsnavelboomkruipers hebben op de Zuidoost-Veluwe een duidelijke voorkeur voor oud structuurrijk bos met beuk. Die voorkeur is ook terug te vinden in bossen op de Duitse laagvlakte. In middelgebergten zijn ook oude fijnsparbossen favoriet. Zowel beuk als fijnspar zijn bomen met gladde stammen, waar de Kortsnavelboomkruiper vanwege de kortere snavel en langere achternagel beter voor geëquipeerd is dan de Boomkruiper,

die beter is toegerust voor bos met veel ruwschorrige soorten zoals eik en grove den (Berndt et al. 2002). Het voorkeursbiotop wijkt in onze regio nogal af van de voorkeursgebieden in Zuid-Limburg, waar vooral gebroed wordt in structuurrijke eiken-berkenbossen (uitgegroeid hakhout) en overige gevarieerde loofbossen met een dominantie met eik. Hier lijkt, naast relatief veel dood hout, ook veel loszittende schors van belang; die zou zorgen voor broedplekken (Bakhuizen 2008). Mogelijk wordt die functie op de Zuidoost-Veluwe en veel andere gebieden vervuld door oude beuken met takbreukvlakken.

Veelal wordt beweerd dat Kortsnavelboomkruipers in dezelfde bossen voorkomen als Middelste Bonte Spechten (o.a. Boele et al. 2016). Dat is mogelijk het geval, maar

Kortsnavelboomkruiper Beek-Ubbergen, 24-02-2008

Foto: Harvey van Diek / www.harveyvandieck.nl

op de Zuidoost-Veluwe in ieder geval niet op dezelfde locaties. Middelste Bonte Spechten hechten aan oude eiken, terwijl Kortsnavels die juist lijken te mijden.

Toekomstperspectief

Op grond van de spectaculaire ontwikkeling in de laatste jaren zou je een zonnige toekomst voor Kortsnavels op de Zuidoost-Veluwe verwachten. Maar laten we niet te vroeg juichen. Ook in de Duitse kerngebieden kunnen aantallen fluctueren en kunnen bosgebieden plotseling weer worden verlaten. Dat kan mogelijk veroorzaakt worden door sterfte in strenge winters of na langdurige ijzelperioden (Glutz von Blotzheim & Bauer 1993). Op het moment van schrijven van dit artikel (november 2016) weten we nog niet wat de winter gaat doen. We zijn heel benieuwd of de opmars doorzet.

Rob Vogel en Henk Sierdesema
Rob.vogel@sovon.nl
Henk.sierdesema@sovon.nl

Literatuur

Bairlein F., Dierschke J., Dierschke V., Salewski V., Geiter O. Hüppop K., Köppen U. & Fiedsler W. 2014. Atlas des Vogelzugs: Ringfunde deutscher Brut- und Gastvögel. Aulag-verlag, Wiebelsheim.

Bakhuizen J.J. 2008. De Kortsnavelboomkruiper in Limburg: actueel voorkomen als broedvogel 1998-2008. Limburgse Vogels 19: 46-56.

Berndt R.K., Koop B. & Struwe-Juhl B. 2002. Vogelwelt Schleswig-Holsteins, Band 5, Brutvogelatlas. Wachholtz Verlag, Neumünster.

Boele A., van Bruggen J., Hustings F., Koffijberg K., Vergeer J.W. & van der Meij T. 2016. Broedvogels in Nederland in 2014. Sovon-rapport 2016/04. Sovon Vogelonderzoek Nederland. Nijmegen.

Boele A., van Bruggen J., Hustings F., Koffijberg K., Vergeer J.W. & van der Meij T. 2017. Broedvogels in Nederland in 2015. In prep. Sovon Vogelonderzoek Nederland. Nijmegen.

de Boer V. 2011. Ontwikkelingen van de broedvogels van het Bergherbos (Gld) in 1986-2011. SOVON-inventarisatierapport 2011/20. SOVON Vogelonderzoek, Nijmegen.

de Boer V. & van Bruggen J. 2015. Broedvogels van Rozendaal en de Terletse Heide in 2015. SOVON-rapport 2015/42. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

de Bruijn O. 1969. De Kortsnavelboomkruiper (*Certhia familiaris* Linnaeus) "nieuw" voor Nederland. *Limosa* 42: 112-113.

de Bruijn O. 2010. Onopvallend maar hoogst interessant: de Kortsnavelboomkruiper (*Certhia familiaris macrodactyla*) in Twente. *Ficedula* 39 (4): 7-20.

Deuzeman S. & van Manen W. 2007. De broedvogels van Boswachterij Ugchelen-Hoenderloo in 2007. SOVON-inventarisatierapport 2007/30. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

van Dorland G.J., Bijlsma R.J., Bal D. & Janssen J.A.M. 2011. Een kaart van de oude bosgroeiplaatsen in Nederland. Basisbestand voor de bepaling van de landelijke verspreiding van de habitattypen Beuken-eikenbossen met

- hulst (H9120) en Oude eikenbossen (H9190). Wageningen, Alterra, Alterra-rapport 2376.
- van Dijk A.J. & Boele A. 2011. Handleiding SOVON Broedvogelonderzoek. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nederland.
- Flade M. & Schwarz J. 2004. Ergebnisse des DDA-Monitoringprogramms, Teil II: Bestandentwicklung von Waldvögeln in Deutschland 1989-2003. Vogelwelt 125: 177-213.
- Geodon K., Grüneberg C., Mitschke A., Sudfeldt C., Eikhorst W., Fischer S., Flade M., Frick S., Geiersberger I., Koop B., Kramer M., Krüger T., Roth N., Ryslavy T., Stübing S., Sudmann S.R., Steffens R., Vökler F. & Witt K. 2014. Atlas Deutscher Brutvogelarten. Stiftung Vogelmonitoring Deutschland und Dachverband deutscher Avifaunisten, Münster.
- Glutz von Blotzheim U.N. & Bauer K.M. 1993. Handbuch der Vögel Mitteleuropas, Band 13/II. Aula-Verlag, Wiesbaden.
- Grüneberg C., Sudmann S.R., Weiss J., Jöbges M., König H., Laske V., Schmitz M. & Skibbe A. 2013. Die Brutvögel Nordrhein-Westfalens. NWO & LANUV (Hrsg.), LWL-Museum für Naturkunde, Münster.
- Hullegie R. & Hulsebos B. 2016. Zeldzame broedvogels in Overijssel in 2015. Vogels in Overijssel 15: 51-57.
- Hulsebos B. 2016. De opkomst van de Kortsnavelboomkruiper in Twente. Internetbericht op Sovon.nl: <https://www.sovon.nl/nl/actueel/nieuws/de-opkomst-van-de-kortsnavelboomkruiper-twente>
- Krüger T. & Chrost T. 2014. Nachweis einer Mischbrut von Garten- *Certhia brachydactyla* und Waldbaumläufer *C. familiaris*. Vogelwelt 135: 35-43.
- Krüger T., Ludwig J., Pfützke S. & Zang H. 2014. Atlas der Brutvögel in Niedersachsen und Bremen 2005-2008. Naturschutz Landschaftspf. Niedersachsen, Hannover.
- Kwak R. & Leemreize P. 2015. Zeldzame en schaarse broedvogels in de Zuidoost-Achterhoek in 2014. Pp. 89-115 in: Leemreize P. (eindred.). Jaaroverzicht 2014. Vogelwerkgroep Zuidoost-Achterhoek, Winterswijk.
- Lensink R. (Vogelwerkgroep Arnhem e.o.). 1993. Vogels in het hart van Gelderland. Uitgeverij KNNV/Stichting Uitgeverij Sovon.
- Rademaker J. 2011. De Kortsnavelboomkruiper in de Oost-Achterhoek: een overzicht van 2008 t/m 11. De Leunink 38: 38-40.
- van Rijn S., van Hoorn H. & Hof H.J. 2011. Broedvogels in en rond Het Grootte Veld. Vogelwerkgroep Noordwest-Achterhoek, Lochem.
- Schwerdtfeger O., & Thielcke G. 1986. Nachweis eines Gartenbaumläufer-Mischsängers. Vogelwarte 33: 309-316.
- Vogelwerkgroep Arnhem e.o. 2013. Van IJsdruiker tot IJsgors, Arnhem.
- Waldeck K. 1962. Over het voorkomen van de Kortsnavelboomkruiper (*Certhia familiaris* Linnaeus) in Nederland. Limosa 35: 223-226.
- Zekhuis M. & Derks C. 2006. De eerste broedgevallen van Taigaboomkruipers in Overijssel. Vogels in Overijssel 5: 91-96.

Actie Red de Wulp in Arnhem – stand van zaken

In de afgelopen maanden hebben we actie gevoerd om de Wulp in Arnhem te behouden. Wat is er aan de hand? Tussen de Hondsbroekse Pley en de Nieuwe Haven ligt de Koningspley-Noord. Hier wil de gemeente Arnhem een windpark van vier windmolens realiseren. Dit windpark staat echter haaks op de pendelroutes van Wulpen, die op de landtong hun slaappleats hebben. Realisatie van dit windpark kan tot gevolg hebben dat er slachtoffers vallen en dat door barrièrewerking de slaappleats niet langer meer wordt gebruikt. We willen voorkomen dat de populatie Wulpen hierdoor uit de regio Arnhem verdwijnt.

Wat hebben we gedaan?

Twee maal hebben we ingesproken in de vergadering van de gemeentelijke adviescommissie. Ook zijn raadsleden en de verantwoordelijke wethouder mevrouw Haga uitgenodigd om ter plaatse de situatie te bekijken. De wethouder, afgevaardigden van de Partij van de Dieren, Groen Links en D66 zijn komen kijken op de Hondsbroekse Pley. De tweede keer, waar de wethouder bij was, waren er echter geen Wulpen aanwezig, omdat de plas was dichtgevroren. Zo grillig is de natuur.

Verder is een filmpje gemaakt dat ook op Youtube te zien is. Je kunt het hier zien: https://www.youtube.com/watch?v=W68tal_iYOU

Leden van de VWG en bewonersverenigingen in de omgeving zijn opgeroepen om geld voor de film te geven. Inmiddels zijn de kosten hiervan gedekt door giften. Heel veel dank daarvoor!

Zijn we nu klaar?

Nee, het echte juridische gevecht begint nu pas. De gemeente heeft besloten om in een gecoördineerde procedure het bestemmingsplan te wijzigen en de bouwvergunning te beoordelen. Meestal zijn deze procedures na elkaar. Daarom zitten wij op het 'vinkentouw' om een zienswijze in te dienen op de ontwerp-beschikkingen. Ook vragen wij een adviesbureau om een kritisch oordeel over de ingediende rapporten. Hiermee en met onze eigen tellingen kunnen we in de verdere procedure voorkomen, dat de windmolens in de vliegrouete van de Wulpen worden geplaatst. Ook hebben wij met de provincie gesproken over de plannen van de gemeente Arnhem. De provincie Gelderland is verantwoordelijk voor de handhaving van de natuurbeschermingswetten. We hebben leden van Provinciale Staten een brief gestuurd over deze kwestie. In de komende maanden zullen we mogelijk dus procedures gaan voeren.

Blijf ons steunen!

Doe met ons mee en geef gul voor de actie Red de Wulp in Arnhem!

Je kunt je gift overmaken op rekening NL35INGB0003983471 van Vogelwerkgroep Arnhem e.o. onder vermelding van: Red de Wulp. Hartelijk dank alvast!

Als je vragen of opmerkingen hebt, dan horen wij die graag. Stuur dan een e-mail naar voorzitter@vogelwerkgroeparnhem.nl.

Het bestuur

Het topshot van: Henny C. Kromhout

Ik stuur deze foto, die onderdeel uitmaakt van een serie waarbij een jonge Lepelaar voedsel wil krijgen van de moeder. Het was een prachtig schouwspel in het mooie natuurgebied de Marquenterre aan de noordwestkust van Frankrijk, bij de monding van de Somme. In dat gebied is een route uitgezet met een groot aantal vogelkijkhutten. Het voordeel is dat je onopgemerkt dicht bij de vogels kunt komen. Je kunt je telkens laten rusten in de kijkkasten. Zo is deze foto ook genomen.

De jonge Lepelaar achtervolgt de moeder, die aanvankelijk niet toegeeft. Het jong blijft aandringen en opent met zijn snavel de bek van de moeder. Die geeft uiteindelijk toe, maar met mate. Als zij vindt, dat het genoeg is, trekt zij zich terug en gaat ervandoor met de jonge in vlucht achter zich aan. Een prachtig schouwspel en zo goed te zien.

Ook een topshot gemaakt? Stuur je foto mét verhaal in 100 woorden aan de redactie!

Foto: Henny Kromhout

Jonge Lepelaar krijgt voedsel van ouder, Marquenterre (Noord-west Frankrijk) op 11 augustus 2016

Stormvogeltjesonderzoek op Antarctica

Vanaf eind januari ben ik begonnen aan een promotieonderzoek naar twee soorten stormvogeltjes op King George Island, Antarctica. Voor dit onderzoek, dat wordt gedaan vanuit de universiteit van Gdansk, onderzoek ik samen met mijn twee professoren voornamelijk het foeragegedrag van het Wilsons Stormvogeltje en het Zwartbuikstormvogeltje. Van deze twee soorten is alleen het Wilsons Stormvogeltje al redelijk goed onderzocht; van het Zwartbuikstormvogeltje weten we (vanuit wetenschappelijk oogpunt) nog bijna niets!

Om daar verandering in te brengen gaan we op zoek naar grofweg 20 nesten per soort en gaan we 's nachts op pad om adulten te vangen in mistnetten of op het nest (dat ze alleen 's nachts bezoeken) om hen te kunnen ringen en hun uitgebraakte voedsel te kunnen verzamelen. Dat voedsel nemen we mee naar het onderzoeksstation om uit te zoeken wat ze zoal vangen voor zichzelf en hun jong. Het project is nog geheel nieuw en we hebben dan ook nog geen idee wat ons precies te wachten staat. Los van het onderzoek hopen we veel bijzondere diersoorten te zien, zoals de drie pinguïnsoorten die op het eiland leven (Ezelspinguïn, Adélie Pinguïn en Stormbandpinguïn), maar ook verschillende zeehonden en walvissen. Tijdens onze reis door Patagonië om elkaar eerst op een ontspannen manier te leren kennen hebben we in ieder geval al een flinke lijst aan voor ons nieuwe soorten aangelegd.

Mocht je het leuk vinden om op de hoogte te blijven van onze avonturen en de voortgang van het onderzoek, dan kun je ons volgen via social media. Hiervoor heb je niet per se een eigen account nodig, omdat alles openbaar is: <https://www.facebook.com/stormpetrelsantarctica/>
<https://twitter.com/StormPetrelAQ>
<https://www.instagram.com/stormpetrelaq/>

Meer informatie over stormvogeltjes vind je op wikipedia:

nl.wikipedia.org/wiki/Wilsons_stormvogeltje
nl.wikipedia.org/wiki/Zwartbuikstormvogeltje

Anne Ausems

Ringterugmeldingen 26

In deze aflevering maar liefst acht meldingen: driemaal een Kolgans, een Stormmeeuw, tweemaal een Kokmeeuw, een Scholekster en een Spreeuw. Roy Verhoef, Jorick van de Westeringh, Maarten Hageman, Bruno Ens en James Lidster worden bedankt voor het doorgeven en delen. Heb je ook een terugmelding? Geef het door met een verhaal erbij of anders zet ik er wat proza bij.

Kolgans zendernekband wit 02

Op www.blessgans.de kan men op de dag en het uur precies zien waar een zendergans uithangt. Roy Verhoef begint het jaar goed, want hij zag op 1 januari deze zendergans in het Duivensche Broek. Net voor de jaarwisseling zat die nog bij Driel. De vijf dagen dat de vogel aanwezig was in onze regio, is er geslapen op de Lamme IJssel en waarschijnlijk ook op de plas in de Havikerwaard. Na een vijftal dagen bij ons ging de Kolgans weer terug naar het gebied tussen Loosdrecht en Mijdrecht, waar de meeste peilingen zijn gedaan. Ronduit interessant is om te zien waar de vogel vandaan komt en de afstanden die afgelegd worden. De Kolgans is op 6 augustus 2016 gevangen op het eivormige eiland Kolguev (80x75 km), dat 200 km ten zuidwesten van Nova Zembla ligt. Een kleine twee weken later is er de 'overtocht' van 75 km naar het vaste land van Nenetsië. Deze dunbevolkte (<0,25 inw/km²) autonome regio in Rusland bestaat uit toendralandschap. Daar blijft de vogel tot 4 oktober om dan via een aantal tussenstops op 8 oktober bij Maarsseveen te landen. Dat is in vier dagen tijd een afstand van ruim 3000 km! Prachtig te zien en te volgen op deze website. Op moment van

schrijven, 5 februari, heeft Wit 02 zich een dag eerder naar het zuidwesten verplaatst, van Nieuwkoop naar Oostende (B).

Foto: Yegor Yatsjuk/Google maps

Kolguev, midden juli 2008

Kolgans lichtgroen S95

Deze vogel is geringd op 20 januari 2015 (man, adult) bij Maren-Kessel door Gerard Müskens, C. van Rossum en Harry van Kessel. De gans wordt daarna vooral gezien in ons werkgebied, het aangrenzende Duitse deel en langs de IJssel bij Deventer. Op 3 en 4 januari zien onafhankelijk van elkaar Arjan Hell en Jorick van de Westeringh de vogel in het Duivensche Broek. Verschillende waarnemers geven door dat de vogel gepaard is met Kolgans S96. Het verst weg komen de diverse meldingen uit Estland: uit Harju County in 2015 en 2016 tussen eind maart en begin mei. Dit is ongetwijfeld een tussenstop naar de broedplek in de regio van Kolguev, maar waarnemingen uit dat gebied zijn er niet.

Kolgans zwart 5AC

Roy Verhoef zag ook op 1 januari deze gans in het Zevenaarse Broek bij Giesbeek. De vogel is op 29 maart 2010 geringd in Rупkalviai, Silute

in Litouwen door Valentinas Pabrinkis. Het is de eerste aflezing in Gelderland. In de jaren daarvoor werd de gans in de winter vooral in de noordelijke provincies gezien, maar recent heeft de Kolgans het Rijndal ontdekt.

Stormmeeuw wit JA020

Maarten Hageman meldt op 16 januari dat hij in Zevenaar in het parkje Rosorum weer een leuke aflezing heeft gedaan. Stormmeeuw met een Noorse ring! Mijn eerste ringmelding überhaupt uit Noorwegen. Invoeren en meteen alle ringdetails binnen. Wat een service. De vogel is als 3e KJ geringd door Alf Tore Mjøs op 16 mei 2016 in Tveitevannet, Bergen, in het zuiden van Noorwegen. De afstand tussen beide plekken is 937 km.

Kokmeeuw NLA .3699165

Op 17 januari mailt Maarten me: "Nog eentje vers van de pers. Deze heb ik afgelezen afgelopen weekend op 13 januari bij de

eendjesvijver (Albert Heijn) in Didam. Geen kleurring maar gelukkig ontcijferde mijn foto toestel de hele ring." Het is pas de eerste aflezing van deze vogel. De Kokmeeuw is als 1 KJ op 22 juli 2010 geringd op Griend door Date Lutterop.

Kokmeeuw wit TTAP

Op 19 december 2009 is deze meeuw met metaal geringd door Frank Majoor op de Pleij. Op 15 mei 2015 is de vogel gevangen in de broedkolonie bij de plaats Przykona midden in de Polen door Tomasz Iciek (868 km van Arnhem). Het is een plas met een eiland bij een bruinkoolmijn. Daar krijgt de vogel ook een kleurring. Op 14 december 2016 leest Jorick van de Westeringh de vogel af op de Rijnkade.

Scholekster LY-GTOK

Op de bijzonder leuke en informatieve Scholekster-Facebook meldt Bruno Ens dat Greta van Hoorn weer 70 ringvangsten heeft

Foto: Maarten Hageman

Stormmeeuw JA020. Zevenaar 16 januari 2017

gecontroleerd en toegevoegd aan Wadertrack. Meteen een mooie terugmelding van een Arnhemse broedvogel uit Bretagne. De vogel is als >3kj door Jeroen Nagtegaal en Frank Majoor geringd op 5 juni 2016 bij Rijkerswoerd in Arnhem. Naast een metalen ring krijgt de vogel kleurringen met linksboven yellow, linksonder groene ring met zwarte T en rechtsonder oranje ring met zwarte K. Op 22 november 2016 wordt de vogel afgelezen door ene Julien aan de Atlantische kust bij Le Croisit. Dit ligt 60 km ten westen van Nantes bij de monding van de Loire Atlantique. Van de Franse kust komen veel terugmeldingen van Scholeksters, maar dan vooral geschoten, dus dit is een mooie uitzondering.

Spreeuw NLA. K.997578

James Lidster meldt op 7 december 2016 veel Huismussen en Spreeuwen in zijn tuin. Eén van de Spreeuwen draagt een ring en de cijfers kan hij met hulp van zijn fototoestel ontrafelen. Het blijkt een vogel van het ringproject op Papendal, op ruim 5 km afstand. De vogel is samen met twee andere als nestjong op 13 mei 2015 geringd door Frank Majoor en Jan Schoppers (5 legsel). Een paar dagen later zijn de jongen uitgevlogen.

Jan Schoppers
Jan.schoppers@sovon.nl

Foto: Google maps

Plas bij bruinkoolmijn bij Przykona. Tomasz Sulc, 10 september 2011

Activiteitenprogramma voorjaar en zomer 2017

Meer informatie over de excursies vind je op de website. Daar kun je je ook opgeven (klik op events): <http://vogelwerkgroeparnhem.nl>.

18 maart

Telling van monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling, zie www.sovon.nl

18 maart (11-26 maart)

Slaapplaatstelling Grutto, Kemphaan, Scholekster, zie www.sovon.nl

30 maart-7 oktober

Jaar van de Koekoek. Noteer al je Koekoek-waarnemingen op waarneming.nl! Zie voor meer informatie: www.sovon.nl

1-30 april

Eerste MUS-telling, zie www.sovon.nl

Zondag 2 april

Fietsexkursie Lingezege Waterrijk

Zaterdag 8 april

Vroege Vogelzangexcursie: jong bos en struweel Arnhem-Zuid

8 april (1-16 april)

Slaapplaatstelling Grutto, Kemphaan, Scholekster, zie www.sovon.nl

Zaterdag 15 april

Telling van monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling, zie www.sovon.nl

Zaterdag 22 april

Vroege Vogelzangexcursie: oud bos Larenstein

Zondag 23 april

Excursie de Bijland
Op zoek naar sterns, Dwergmeeuwen en Nachtegalen.

Zondag 30 april

Excursie Arkemheen weidevogels
Heeft de lezing van Frank Majoor je nieuwsgierig gemaakt naar het beste weidevogelgebied van Gelderland? Je kan het nu met eigen ogen zien!

6-14 mei

Nationale Vogelweek
Zie www.vogelbescherming.nl

Zaterdag 13 mei

Vroege Vogelzangexcursie: riet en struweel
Gelderse Poort

15 mei-15 juni

Tweede MUS-telling, zie www.sovon.nl

Foto: Folklo Erhart

Dwergmeeuw in de Loowaard op 22 april 2006

Weekend 20 en 21 mei

Dwingelerveld, Fochteloërveen en Drents-Friese Wold

Donderdag 25 mei

Vroege Vogelzangexcursie: bos Veluwezoom

26 mei-4 juni

Nacht van de rallen, zie www.sovon.nl.

2-3 juni

Eerste simultaantelling Kwartelkoning, zie www.sovon.nl

Zaterdag 10 juni

Vroege Vogelzangexcursie: rietvogels
Jezuïtenwaaij

Zondag 11 Juni

Excursie Goilberdingerwaard, Zouwe
Boesem, Ameide

15 juni-15 juli

Derde MUS-telling, zie www.sovon.nl

Vrijdag 23 juni

De jaarlijkse Nachtzwaluwexcursie op de
Veluwezoom

23-24 juni

Tweede simultaantelling Kwartelkoning, zie www.sovon.nl

Zaterdag 26 augustus

Excursie Makkumerwaard en Noord-Friese kust

Safe the date! Zondag 8 oktober:

Herkansing zeevogeltocht

Meld je nú aan via de website

Contactpersonen

Broedvogeltellingen Veluwezoom

Broedvogeltellingen Gelderse Poort

Trekellingen

Watervogeltellingen

Slaaplaatsstellingen

Voorjaarsfenologie

Gierzwaluwen

IJsvogel

Excursies

Waarnemingearchief

Vogel- en Natuurbescherming

Stadsvogeladviseur Arnhem-noord

Stadsvogeladviseur Arnhem-centrum

Stadsvogeladviseur Arnhem-zuid

Cor de Vaan, 026-4428329, wiewaal.cdv@gmail.com

Frank Majoor, 026-8482415 (06-49390510), f.majoor5@upcmail.nl

Jan Schoppers, 026-4955556, jan.schoppers@sovon.nl

Jan Schoppers, 026-4955556, jan.schoppers@sovon.nl

Olaf Klaassen, 024-7410447 Olaf.klaassen@sovon.nl

Jos Pilzecker, 0575-561042, jospilzecker@hetnet.nl

Theo Verhoeven, 026-3114227, t.verhoeven9@chello.nl

Roy Verhoef, 06-46228463, roy.verhoef@live.nl

excursies@vogelwerkgroeparnhem.nl

Arjen Poelmans, 06-29123268, arjen.maureen@online.nl

Ad interim: Erik Lam. (**Coördinator gezocht. Aanmelden via de secretaris, secretaris@vogelwerkgroeparnhem.nl**)

Anne Voorbergen, 06-42157812, annevoorbergen@hotmail.com

Ronald Schrijber, 06-12380728, ronels@xs4all

De redactie draagt geen verantwoordelijkheid voor de inhoud van de artikelen en behoudt zich het recht voor artikelen te weigeren of in te korten c.q. veranderingen aan te brengen. Overname van artikelen of gegevens uit artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van het bestuur van de vogelwerkgroep (voorzitter@vogelwerkgroeparnhem.nl) die daarover afspraken maakt met de auteur/onderzoekers. Het kan voorkomen dat er kosten in rekening worden gebracht.

Richtlijnen voor Vlerk-bijdragen

Tekst: Overleg vooraf met de redactie hoeveel ruimte er voor je artikel is. Stuur je artikel toe als platte tekst, dus zonder opmaak: gebruik bijvoorbeeld geen tabs, verschillende lettertypes of automatische opmaakstijlen. Maak je tekst luchtig en overzichtelijk met tussenkopjes. Je kan altijd een concept naar de redactie sturen voor tips over inhoud en omvang.

Illustraties: Stuur alle illustraties (tabellen, grafieken, kaartjes, foto's) als losse bestanden mee en geef in de tekst aan waar ze moeten staan. Zorg ervoor dat de lezers illustraties gemakkelijk kunnen begrijpen: voeg een legenda, bijschrift en/of duidelijke kop toe.

Tabellen en diagrammen: als Excel-bestand zonder opmaak, dus geen samengevoegde cellen, witranden of tekstopmaak.

Foto's en kaarten: liefst als jpeg-bestand, zo groot mogelijk en minimaal 1 MB of 2000 pixels breed (300 dpi).

Redactie en schrijfhulp: De redactie van de Vlerk corrigeert altijd taal- en typefouten en verbetert waar nodig de leesbaarheid. Bij plaatsgebrek kan de redactie teksten inkorten in overleg met de auteur. Als je tips kan gebruiken bij het schrijven, helpt de redactie je graag verder.

Vlerk

Jaargang 34 nummer 1 Maart 2017

1	Van de redactie / Nieuw in het bestuur	<i>Renske Postma / Matthias Koster</i>
2	Van het bestuur	<i>Dick van Dorp</i>
3	Startavond broedvogelmonitoring: een succes!	<i>Dick van Dorp</i>
4	Geval van bigamie bij Pimpelmees in Wehlse Bos	<i>Maarten Hageman</i>
7	Vogelaar in de kijker: Ruud Reddingius	<i>Ruud Reddingius</i>
10	Excursie langs de IJssel, 18 december 2016	<i>Eric Zuijdwijk</i>
12	Wintertellingen akkervogels van het Bergherbos	<i>Olaf Klaassen</i>
20	Fenologie 2016: opvallende verschillen in.....	<i>Jos Pilzecker</i>
28	Excursie Pannerdensch Kanaal ... Je maakt wat méé....	<i>Herman Boesveld</i>
30	Opmars van de Kortsnavelboomkruiper op de ZO-Veluwe	<i>Rob Vogel en Henk Sierdsema</i>
42	Actie Red de Wulp in Arnhem – stand van zaken	<i>Het bestuur</i>
43	Het topshot van: Henny C. Kromhout	<i>Henny C. Kromhout</i>
44	Stormvogeltjesonderzoek op Antarctica	<i>Anne Ausems</i>
45	Ringterugmeldingen 26	<i>Jan Schoppers</i>
47	Activiteitenprogramma winter/voorjaar 2016	<i>Het bestuur</i>

Onbestelbaar? Graag retour aan
Vogelwerkgroep Arnhem en omstreken
p.a. Arnemuidenhoek 16, 6845 CN Arnhem